

મસ્તાવની.

આ પુસ્તકમાં ક્રાન્સ તથા જર્મની દેશોનું નહી, પણ તેઓ વચ્ચે સળગેલી સને ૧૮૭૦ ની ખુનખાર લડાઈનું અગત્યનું પણ ટુક વર્ણન આપ્યું છે. આ જર્મની લડાઈ કે જેનાં બુરા સપાટામાં આવી એક માહુલારત રાજ્ય ઉધું વગ્યું તેનું લખાણ કરતાં કેટલાંક તરતનાં છપાયેલાં પુસ્તકો, શિવાય મુખ્ય મદદ અને આધાર મીસીઅર્સ કેસલ પીટર અને ગાલપીન નામના વખણાયેલા ઈંગ્લેન્ડનાં પુસ્તકો પ્રગટ કરનારાઓએ એ બાબદ ઉપર પોતાની ચિત્ર સુધાની તવારીખ કાઢાડી છે તેનો લીધો છે; અને તે આધાર તથા મદદ લેવાને આ ગુજરાતી તવારીખ લખવાને જે પરવાનગી તેઓ તરફથી મળી છે તેટલા ખાટે તેઓનો આ વેળા ઉપકાર માન્યામાં આવે છે.

આ ગુજરાતી તવારીખ એક મોટાં પુસ્તકનાં આકારમાં કાઢાડવા ધારી હતી, પણ તેમ કરતાં વખત ઘણો જોઈએ તેથી તથા હાલ મચેલી લડાઈનો હેવાલ તરત વેળા વાંચનામાં ન આવેતો લોકોનાં શોક ઉતરી જાય તેથી તથા એક મોટું પુસ્તક ખરીદવાને બધા શોકીનોથી બની ન આવે તેટલા સાડાં આ તવારીખ છુટા છુટા ભાગમાં કાઢાડવાનો વિચાર રાખ્યો છે. હાલ તરત પેહેલા ભાગ બહાર પાડવામાં આવ્યો છે. બિજા ભાગની તૈયારી ચાલે છે અને જેમ ઈંગ્લેન્ડ તવારીખનાં ભાગો નીકળતા જશે તેમ આ ગુજરાતી ભાગો બાહરે પડતા જશે. તે ભાગમાં મોટી કિમતે ઈંગ્લેન્ડથી ખાસ મળ્યા જણવા લાગે અને અસરકારક ચિત્રો મુકવામાં આવશે તેઓની સખતને સાડાં તેઓની નબદીક તેઓને લગતું લખાણ જેમ આ પેહેલા ભાગમાં મુકવામાં આવશે.

આ પેહેલા ભાગની કિમત રૂ. ૧) રાખી છે તે એ ભાગમાં સમાવેલી સઘળી અગત્ય બાબતો જેતાં તથા તેમાં આવેલાં સુંદર ચિત્રો તપાસતાં કંઈ જ નથી; પણ દેશીઓમાં તવ વાંચવાનો નવો શોક ઉત્પન્ન કરવા સાડાં તથા દરએક વાંચનારને સેહેલું કરી આપવા આ ગુજરાતી તવારીખ છાપી પ્રગટ કરનારાઓએ આ નહાતી કિમત દરૂસ્ત ધારી છે. છેલ્લાં જણાવવાનું એટલું જ જરૂર છે કે બધારે ઈંગ્લેન્ડમાં માત્ર એ તવારીખનાં પેહેલા ભાગની જ આજ સુધી નવ આવૃત્તિ નીકળી ચુકી છે અને ત્યાંનાં લોકોએ હજારો નકલો ખરીદી ત્યારે શોક દેખાડ્યો છે ત્યારે હાંનાં શોકીન વાંચનારા કેટલે દરજ્જે પોતાની ઉલટ દેખાડે છે તેનો આ ગુજરાતી તવારીખનાં અપ ઉપરથી મુકાબલો કરવામાં આવશે અને હાંની પ્રજા તરફથી જેમ વધારે પસંદગી તથા વધારે ઉલટ બતાવેલી જણાશે તેમ બિજા ભાગો વધારે જલુડપથી અને ઉલટથી બાહરે પાડવામાં આવશે.

ફાન્સ અને જર્મની વચ્ચેની લડાઈની તવારીખ ચિત્રો સાથે.

પ્રકરણ ૧ લું.

ફાન્સ તથા પ્રુશિયા વચ્ચેની લડાઈમાં આગળ તથા પાછળ કારણો—દેશના બચાવ સંબંધી ફાન્સની ને વાર પ્રુશિયાનો લડાઈ સંબંધી ને પારી—ફાન્સનો શેહેનશાહ—ફ્રાન્સ બિસ્માર્ક—પ્રુશિયાનો રાજા ઉલિયમ—રૂપેનનો ગલી વિગે ઠેલા વાંધો—માર-સેલેસનું ગોત—પ્રુશિયા સાથે લડાઈ ઉઠાવવાના ફ્રાન્સના વિચાર—પ્રુશિયામાં લડાઈને માટે થયેલી ધા તુમ—લડાઈ સર થતાં ફાન્સને થયેલી નાસિયાસી—લૂઈ નેપોલિયનનો પાતાનો રૂપેનને છુટાસો—પ્રુશિયામાં ધામધુમ—યુરોપની બિચ પ્રજાઓમાં લડાઈથી ઉપજેલા વિચાર.

“યુદ્ધ ? ભયંકર યુદ્ધ હોડ તુરત અને વિજિતિ મિત્રાત્ર જઈ પોલિયે ફ્રાન્સ, જતાં વાર દુક તારા ખુન-ખાર જંગનો તુફાની પવન, તરત કર શીહા પેલા મગર ફ્રાન્સનું ખુલંદીએ પોહાયેલું ઝમકતું આક્રાશ, ચમકાવા ચર કર તારાં તુફાનની બાળી નાખતી તેજ વિજિતિ. વળી ફાટ્યે નહી તારા ભારી સેતમનો કાન ફાડતો ગડગડાટ, તેટલામાં તું જોકે હું આવી લાયુકું મારાં ઘરાં સૈન્ય સાથ, ચાલ તરત કર ત્યાંહાં યરપા કરનાયનાં દિલ ધુન્નવતા આવાજ કારણ કે તૈયારછે મારી પામ જેક મોટું બાહાદુર લરકર, તૈયારછે તે સાથ તમામ લરકરી રાજ.”

આવા હેખતનાક મેલો પેલા બુદા, પેલા કસાયલા, પેલા લડાઈમાં માહિતગાર, પેલા ધર્મ ઉપર ચુસ્ત પ્રુશિયાના રાજા ઉલિયમનાં મોહોડાંમાંથી નીકળતાં જંગનો જહતુની જસુય તરત હોડપો, ઓચીતો પકડપો ફ્રાન્સનો બાદશાહ, ફ્રાન્સમાં ચળગાવી કાઢતો આગ, કીધાં શેહેર અને મેહલો પાયામા ગીસઓ, ભરપૂર જંગલો કીધાં તારાં ગંભવર મિનારાઓ, દનાં પુતળાઓ, બાન યુગ્મચુરત

દિવાનખાનાઓ, સોનેરી બાદશાહી મહેલો, કંઈક સ્થિતિ-
ઓનાં એકાં કીધેલાં કિંમતી ચિત્રો, તથા બહોળજાલ
શાહ નેચોલિયનની ગહડતી કળાની દરએક નિયાનો પ-
ળમાં કીધી નામુદ્દ. કંઈક હજારે વર્ષ સુધી પવનનાં
ભારી જપાટાની દરકાર નહીં કર્યા વિના ઉભાં રહેલાં,
સેતમ ભરેલાં વૃક્ષોનાની ભારી ગાજવીજ તરફ ધિકારથી
જોતાં તકી રહેલાં પેલા આશ્રયે પોહોચેલાં એકનાં ગ્રા-
ડાને જમીન ખરાબર કીધાં. હળીઆરીથી હસતાં,
ચિકારી ભાતભાતનાં જનવરણથી વસતાં, લંસિતરી ભરેલાં
મિદાનોને વેરાંન જંગલ ખનાવી મુક્યાં. કંઈક સુંકડા ગ-
રીખ માતાઓને રડતી કીધી. કંઈક હજારે નિરદોશ
ખાણકોને રજળતાં મુક્યાં. સ્વચ્છ પાણીનાં ઝરણો સાથે
વહેતાં મોહાળી નદીઓને ઉકાળે લોહીની મહેરો વહેતી
કીધી; અને ચાર માસની ટુક મુદતમાં મગર, બહો-
ળલાલી ભરેલું અને થરું ક્રાન્ત નહીં આપા રાખેલા એક
જોરેમદ હરીફની સામું ચિર નમાવી ઉઠું.

લડાઈનાં આગળનાં તથા હાલનાં કારણો.

જો બે જહુનની, જંગલી અને મેદાદ પ્રજા પોતાના
દિવાનપણમાં લડકાટની મુખ્ય મતલબથી એકબિજા સામે
જંગ ઉઠાવેતા તેઓ ઉપર વિચાર બાંધી બંનેમાંનાં એકને
પણ ધનસાક આપેલા કાણુ પડશે; પણ હરોપખંડ જેવા
સુધરેલા ભાગની બે આબાદ, મશહર અને સહડતી કળા
તથા સુધારાના તેજ કિરણોથી દીવી નીકળેલી પ્રજા કાંઈની
કારણુ વગર એકબિજાનાં જીવની તરફી થાય એ ની આપ-
ણને ફવચિતજ આપા રાખે ત્યારે તપાસવાની આપ-
ણને મહે કે ક્રાન્ત અને જર્મની વચ્ચે
ઉઠેલી લડાઈ. તે માતેપર કારણોછે. તે કારણો
છણાં અને વિષયો છે. તે કારણોમાં પ્રજાનું આગણું તથા
હાલનું જુરંબે મેળાયલું છે, તે કારણોમાં એકબિજા ઉ-
પર સરસાસરસો કરવાની હકીલી હુલત મળેલી છે, તે
કારણોમાં અદેખાઈ, લાભ, ગરરી અને આંધલી ઝાંઝોના
મૂળ પાયોછે.

હવે હાલ મચેલી આવી મોહાળી અને ભયંકર
લડાઈનું પેહલ પેહલું કારણુ જો શોધવા જઈશું તો તે
મોટ પ્રાચીન કાળની તવારીખનાં સકા તરફ આપણું
ધ્યાન ખેંચવું પડશે. હરોપખંડની તમામ પ્રજા કેટલાક
મોટા ભાગોમાં વંદેખાઈ ગમેલી છે; અને હાલની સુધળી
પ્રજાને એ વંદેખાઈ બે તણુ જાણીતા નામો સાથે
રોવે છે. એ સુધળી માતાની એક
જોમાંથી અને જર્મની

રામારીનું પાપી બી રોપાયલું છે કે જોનાં જુરોં ગ્રાડ વખત
જવે મોહાટાં થાયછે અને કિનાનાં કુજોથી ભરાઈ જઈ
તેનો કડવાસ તેઓનાં વાવનારાની ઉતરતી આલદાને ચ-
ખાડેછે. હવે એવું બનતું આબુછે કે સેલ લોકો ટપોડોનો
ઉપર હમેશાં જોરમાં તથા જંગમાં ફાવતાજ આપેલાછે;
વારને એ અમથી ગાઢ મટાડવાને સારજ હાલનાં ફ્રેન્ચો
પોતાની સહડતી હાલતમાં અધીરા થઈ રહ્યા હતા. એ
ફ્રેન્ચો નસીબની ચારીથી દરએક કામમાં ફતેહ પામવા
લાગ્યા અને વખત જવે પોતાનાં જોર ઉપર પૂર મુસતાક
રહી હરોપનાં તમામ દેશોને ધુલ્યાં. અશીમની જે
જુરી અમર માણસોનાં મગજ ઉપર જોર કરી તેઓને
દિવાન ખનાવી મુકેછે તેનાં કરતાં દમ ઉપર દમ લડાઈમાં
ફતેહ મેળવવાની અમર વધારે ભયંકર થઈ પડેછે. તે
અમર માણસનું મન વધારે ફેરવી નાખેછે. તે માણુ-
સોમાં એક જુરી અમરથી એક જહુનની ઉતર પેદા ક-
રેછે. એવી અમર અને ઉતરનાં ભોગ હાલનાં ફ્રેન્ચો
થઈ પડ્યા હતા, પણ એ ઉતરમાં ચક્રચર થઈ ગયેલા લોકો
પોતાની ભેભાન અને મગરરીની ખુમારીમાં રહેવાની
તખેલી આજે એક સાવધ કુશમતા હાથે થાપ આઈ ગયાછે.

વળી બાજે વખત બે પ્રજા વચ્ચે લડાઈનો સેલો
સજગવાનું કારણુ બે પ્રજાની હતી નેમણુક પાધરી ન હો-
વાથી વારંધકીએ નીપજતું આબુછે. એવાજ વાંધો
ક્રાન્ત અને જર્મની વચ્ચે ઉઠાયે હતો. એ બે રાજ્યો
એકબીજાની પાસેપાસુ આબુથી પોતપોતાની હકવા-
જની સીમા-વિશે વારંધકીએ કસાકસર નાવતા આ-
બુછે. ક્રાન્તના દક્ષિણ તથા અગ્નિકોણ તરફની સીમા
એક બાજુએ રેપેન તથા બિજી બાજુએ ઇટાલી તરફ
આવી એવી રીતે નક્કી થઈ મુકી છે કે તે વિશે કુશાની
વાંધો રહ્યો નથી; પણ જર્મની તરફ વધારે ગોંધ-
લછે. કેટલાક પરગણાં એ બંને દેશોની સીમામાં
આવી રહેલાં છે તેથી ફરીને ભારે ભાંજગડ ચાલુ રહેલી છે.
પેતાં આલસેસ અને સોરનાં મોહાટાં પ્રાંત કોઠવાર
ક્રાન્તનાં હાથમાં તો કોઠવાર જર્મનીનાં હાથમાં દાવ ફાવે
ભોગ થઈ પડ્યાં છે જેનું પરિણામ એવું નિવડ્યું છે કે એ
બે પ્રાંતોના રહેવાશીઓમાં બે ભતનો ખવાસ, બે ભતનો
પેહરવાસ, અને બે ભતની ભાલી પસરેલી છે. આબું
મેળસેળ કાંમ હોવાથી તેઓ વચ્ચે અદેખાઈતા અને
વેરનો વારંધકીએ ભડકો ઉડ્યા કરેછે અને ધડી ધડી
લડાઈની મોહાળી ઉપર તેઓ આવી જતા હતા. વળી
રાહીન જેવી મોહાળી અને વેપારી નદી જે ક્રાન્ત અને
જર્મની વચ્ચે મેધકડ વહેછે તેનું માલિકપણું બંને પ્રજા
દાવા તરફે ઉઠાવતી આવી છે, અને તેનો પુરેપુરો મુકારો
થવા સાર એકબીજાની જોતાં આ ભારે લડાઈની અ-
ગત્ય માંડમ પડેછે.

અને મા-

ત્રીજી મોહિતું અને મનમાંથી કટીંગી નહીં મટે એવું કારણ આજ નજીક પોલોસો વર્ષની વાત ઉપર ફ્રેન્ચો તથા જર્મનીની અસપરમ નીપજેલી હારમાંથી પેદા થયેલું છે. પેલા થરા, પેલા રૂડા, પેલા માહા ખળવંત નેપોલિયન બોનાપાર્ટે એક વખત આપા હુડોપને પુલ્ગલી અને ૧૮૦૬ ની સાલમાં પુશિયાને પણ પોતાના હાથ હેઠલ કાંપવું ઉંચું રાખ્યું હતું તેનો ભારે ડાખ, તથા નસીયનું અકર ફરી જવાથી લીપગીચીની લડાઈમાં ફ્રેન્ચો શિક્ષત પામવાથી જર્મનીએ થોડો વખત પેરીસમાં પોતાની જાવણી નાખી હતી તેની નામોસી કાઠાડી નાખવા સાથે એ સુતેલી ખીનાં પાછી જગાડી અને પ્રજા એક ખીજને તાનાજનીનાં મધુનોથી મોહિતું મારતી હતી. એ ઉપરાંત વળી અને ૧૮૧૫ માં વાટરલુની મદાસાન ઈલાક રહી ગયલી લડાઈમાં ઇંગ્લેન્ડ લોકોએ પુશિયાના થરા મરદાર બહુથેરની મદદથી પેલા દુનિયાનાં પુલ્ગલનાર જર્મની મદ નેપોલિયનને કેદ પકડયા હતા, તેના ફ્રેન્ચોની છાતીમાં ઉડો ચોટી ગયેલા કાળો ડાખ થાઈ નાખવાને સાથે ૧૮૭૦ માં ફ્રેન્ચોએ લડાઈની કિમતી ઈઆલોમ જલ્દનુતનાં દરીઆમાં ઉંદારી, પણ બેનરસીનીનાં ખગાળા ઉપર અઠડી તરતજ તેઓની કિમતી ભાગી અને નામોસીનાં દરીઆનાં કાળાં પાણીમાં કિંમતનાં ફરીથી ફ્રેન્ચોએ એવા એવા મોટા ડાખ હાંચક પીંછાં છે જેની નિશાન ધણીક મદી સુધી નીકળતાર નથી. કાન્સ જર્મની તરફ જે કેહેરના ગારમાં ફેસેલું હતું તેમાંથી એકજ છત્તે ઉત્પાદાન. જેની જ્યાં બધે વખત જરૂરે વધારે અને વધારે ફેસેલું થયું, પણ આવક પુશિયા પોતાની હારથી ચોંટવુંજ રહ્યું. ૧૮૦૬ ની પોતાની મોહોટી નામોસીથી સર્વ જર્મની એકબવાને દેશનો ખરેખર અને મોહોટી આખર આચર આચરવાની ગોઠવણ કરવા સાથે પોકારવા લાગ્યા. એવા ખાલેમ તેઓનાં જુરસાને અમીર ઉમરાવોથી, રાજાઓથી અને શાહોથી પુરતો ટેકો મળ્યો. પોતાના વાહાલા દેશનો મજબૂત બચાવ કરવા સાથે, જખરદરત દુરમન ઉપર હોમલો જર્મ જવા સાથે જર્મનીનો ઉત્તર તરફનો ભાગ એકખીલ સાથ સંપત્તી મળી ગયો અને પુશિયાના રાજને ખુદ વડો ગણી તેનાં હુકમ પ્રમાણેજ સાચવાનો ઇરાવ કર્યો.

જર્મનીના દક્ષિણ તરફનો ભાગ ધણુક-હાનાં રાજ્યોમાં વહેઆઈ ગયેલા હતા અને તે ઉપર નહાના નહાના રાજાઓ રાજ ચલાવવા લાગ્યા કે જેઓને પુશિયાના રાજ સાથે વેપાર વણજ તથા કેટલાક અધરા રાજદારી વાંધાના ફેસલા કરવા સિવાય કશું લાગતું વલગતું ન હતું. અર્ધી જર્મનીનું દિલ એકમત થવાથીજ પુશિયાનો રાજા ૧૮૬૪ માં ડેનમાર્કને પુલ્ગલી થકયો. એ ખુબી બરેલા સંપત્તી કીનેજ ૧૮૬૬ માં તેઓએ આચોઆના શાહેને

નમનતાથી હાથ જોડી ઉભા રાખ્યો; એવી એકદિલીથીજ સોડવાની ભારી લડાઈમાં પુશિયાનોએ નામ કાઠાડ્યું. આટલી બધી પુશિયાનોની ફેલે જોઈ કાન્સનો કીટો અદેવાદના મજબૂતી કરડવા લાગ્યો. જર્મની ઉપર છત્તનો ખોરથેદ તેજથી પ્રકાશ્યો જોઈ કાન્સના સાદ ત્રીજા નેપોલિયનની આંખો ખુલતાં આપાથી ટ્રાચન ચાઈ રહી. પણ પેલા ફાવી ગયલા પુશિયાનો પ્રાચે ટકી થકવાની પોતાની, પોતાના લશ્કરની તથા પોતાની રેવતની તદન શકિત નથી એવું ધારીનેજ તેણે તરતો પેળા આપાડા કરવા માંડયા અને હર પલે તક ફાવતે એક ખિલાડીની માફક ઉંદર ઉપર તગપ મારવા તત્તી રહેયો; પણ બતાવ એવો બન્યો કે જે છટકો કાન્સની ખિલાડીએ માંડયો હતો તેમાંથી જર્મનીનો આવક ઉંદર છટકી ગયો અને તેજ છટકામાં સામી કાન્સની ખિલાડી મુપડાઈ ગઈ.

વળી લુધ નેપોલિયનને એવીની આશા હતી કે જર્મનીનો દક્ષિણ તરફનો ભાગ તદન અત્તાહેદાજ હોવાથી કદાચ પુશિયાની પ્રાચે તેની મદદે આવશે પણ તેમાંની તે કયાયો. દક્ષિણ જર્મની મોહિતપથી એવાઈ ઉતરને મળી ગયું. એ મેળાપ કરનારા કોણ હતા? પેલા બાહોય, પેલા રાજદરબારમાં પૂર મોહર, પેલા હર-એક કામમાં કારમકાર ખુદીવંત બિરમાઈ હતા. એ ખુદા ખટપટીઆએ આપા હુડોપના રાજદરબારી અપજ મનના નેપોલિયનને ઉત્તયાપ આપી. એજ કળા કુશળથી બનેલ તરતો બર્ગ અને રાહીન નદીની આસપાસના કેટલાક પ્રાંતો આપવા કમલ થાઈ હાયઆકાફી બતાવી ગયો. ત્યારે ત્યારે ફરીએ કે નેપોલિયન બિરમાઈ ઉપર તથા તેના ઉપર ફેરેલા કક્કા થયા જોઇએ. પણ અફશાજ બન્યું છે કે પોતાના કક્કાની કાતર મુદદનાં કષણં તરત તે અભાગ્યા શાહે પોતાની આબરુનાં જખાને દરી નાખ્યો.

કાન્સને આપવા ફેસેલાં પ્રાંતોના બાણીકુજ જર્મનીએ આપાડા કરવાથી તથા ફરતાજ બિરમાઈ ફ્રેન્ચોને કળી ગયો તેથી કાન્સનો કેહેર મુમાયો જતો નહોતો; પણ તે વખતે લડાઈના હિંગામ ઉઠારી લેવાના કિપાય પુરતા નથી એવું જાણીને અને ખોરદુવાળા જર્મની મોહોટી ઉપર આવી જતા અટકી ગયા અને આવતું વાદલ ફોટે તેની આગમચ ખુબ તૈયારીએ કરવા લાગ્યા પણ અને કાન્સ હારનાં વરસાદથી બિંબાયું અને જર્મની બર મોસમમાં મકામત નીકળી આવ્યું.

દેશના બચાવ સંબંધી

અને ૧૮૬૮ માં
પચાર થયું ને

કર તૈયાર રાખવાનો ઠરાવ થયો. એ લશ્કરમાં બીજા નજદીક ચાર લાખ “નેશનલ ગાર્ડસ” ઉમેરવામાં આવ્યા. દેશના ખ્યાવને માટે રૈયતમાંથી ચુંડી કાઢાડેલા ને શિપાઈઓ તે ઉપલા નામે ક્રાન્સમાં ઓળખાયાછે. એવા શિપાઈઓ પહેલ પહેલાં સને ૧૭૮૯ ના ક્રાન્સમાં મચેલા મોહોટા બળવાની વેળાએ ઉભા કર્યા હતા. વળી ઉપલા બિલથી એવાં બીજાં ઠરાવ થયા કે નવા ચુંડી કાઢાડેલાં શિપાઈઓએ નવ વા આગત વર્ષ સુધી દેશની ચાકરીમાં સામેલ રહેવું અને વેરા નાખી દર વર્ષ રૈયતમાંથી એક લાખ માણસને ઉઠું કરવું. એ નેમણુંકનું પ્રમાણ રૈયતનાં દર ૩૭૦ માણસે એકનું થવું હતું. એ વર્ષ ને એક લાખ શિપાઈઓ ચુંડી કાઢાડ્યા હોય તેવામાંથી ૭૦૦૦૦ માણસોએ પહેલાં પાંચ વર્ષ સુધી લશ્કરી જુડા હેઠલ બરોબર ચાકરી કરી અને પાછલાં ચાર વર્ષ કોઈની આકીબિડીની વેળા માટે અલગ રાખવા. બીજા ને ૩૦૦૦૦ હજાર શિપાઈ રહેવા તેઓએ મહાલ સંપત્તી વખતે કરી નોકરી બળવત્રી નહી; પણ પહેલાં એ વર્ષ પૂરાં થાય ત્યાંસુધી દર વર્ષમાં દર પાંચ પાંચ મહિના લશ્કરી કવાયત લેવી અને લશ્કરની માથે લડાઈની વખતે એઓને સામેલ કરવા. વેલા ને નજલ ગાર્ડસએ પાંચ વર્ષ સુધી લશ્કરી હથિયાર બાંધવાં અને તેટલા વખતમાં બનતી થોડી થોડી કવાયત લેવી; અને લડાઈની વેલાએ પોહોરેગીરને ઓરાક તપાસવા, મંદેશો લાવ લઈબવ કરવા અથવા ખુબ લશ્કર ને હોય તો જો કોતા થવું ચાલું તો તેઓની જગા ના અથવા રાખવા. પણ એ શિપાઈ લડાઈમાં તો વારંધકીએ વડવાછે. કારણ કે એઓને જોઈતી કવાયત નહીં તેથી અણુધડ જેવા લડાઈની વખતે જોવા કરેછે મદદ કરવાને બદલે સામા ભોજ દાખલ થઈ.

પ્રશિયનનાં લડાઈ સંબંધી તૈયારી.

આખા યુરોપ તથા ઉત્તર જર્મની મળી રૈયતનો અડધો ત્રણ કરોડનો થાયછે અને દર વર્ષ વેરા નાખી ને એક લાખ માણસ ઉઠું કરવામાં આવેછે તેનું પ્રમાણ ત્રણસો માણસોએ એકનું આવેછે. વીસ વર્ષની વયે પુરેલા જુવાનોનેજ ચુંડી કાઢાડવામાં આવેછે. લશ્કરી નોકરીને માટે દરએકને માટે બાર વર્ષ ઠરવેજાછે. એ બાર વર્ષમાંથી પહેલાં ત્રણ વર્ષ તો લશ્કરી જુડા હેઠલ પડવાં અને બાર વર્ષ ચુંડી કાઢાડવામાં આવેછે.

ક્રાન્સ કામે લગાડવા માટે રાખી મુકેછે; નાં તે વખતે જોઈયેતો તેઓ

જોઈયેતો દેશના ખ્યાવ

દર વર્ષ ચુંડી

કાઢાડતાં એક લાખ કરતાં વીશ વર્ષના જુવાનોની સંખ્યા વધી ગઈતો તેવા માણસોને લશ્કરી ચાકરીથી ખાતલ કરવામાં આવેછે, પણ જો તેટલાં લડાઈ ઉભી થઈ તો તેમાં સામેલ થવાની તેઓને ફરજ પડેછે. એવાં લશ્કરી બંધારણની એવી ખુબી બરેલી અચરછે કે જ્યારે લડાઈ ઉભી થાયછે ત્યારે નેટલું લશ્કર કવાયત લીધેલું તૈયાર હોયછે તેટલુંજ બીજું અલાહેલું રાખી મુકેલું જમાવ કરવામાં આવેછે જેથી સંખ્યામાં ભેવડા ઉમેરા થાયછે. આવા રાજ્યનાં ખુબી બરેલા બંધારણ ઉપરથી સાફ જોઈર થાયછે કે જર્મનનાં દરએક શખ્સ યોડા ધણો વખત શિપાઈગીરી કરેછે, અને એવા શુભ કાયદાના બજા પરિણામ હાલ આપણે જોઈયે છીએ.

કાન્સનો શેહેનશાહ.

૧૯ મી મુઘીની અંદર એ અપરાધ રાજકારભારી ખટપટીઆ કળા કુશળની સેતરજ માંડી બેઠા હતા તેમાં પેલો ઘોરમાં જવા તૈયાર થયેલો ખિસ્માર્ક શાહ ને પોલિયનને સેહેજમાં માહાત કરી ગયોછે. આખા જર્મની અને યુરોપનાં લોકોનું મુકાન ફેરવનાર એજ ધણીછે. રાજ ઉલિયમતો માત્ર નામનોજ તાબોદાછે. પણ જુઓ કે પેલો જોહાનબાલી બરેલો શાહ ને એક વખતે આખાં હુરોપનો મુકાદો કરનાર હતા; જેણે ૧૮૫૬ માં રશિયા નેવાં બળવત રાજ્યને તરમ કરી નાખ્યું હતું, જેની મોહોટી ક્તેહ એશિયા ઉપર અને ૧૮૫૯ માં થઈ હતી, જેણે ડુપ્પાની તથા જ્યૂનમની ઝગડામાં ઇટાલી દેશ છૂટાપણનાં મદનમાં છોડી દીધી હતો, જેની ઉપર લગભગ ચોણું હુરોપ પોતાના પિતા તરીકે જોવું હતું, જેનો દાર, જેનું નામ ચીન દેશ સુધી મચ્છર થયું હતું તે ધણી એક લેહેજમાં ખુદા ખિસ્માર્કથી ઘમડ આઈ ગયોછે; પણ સાહાની નામોસીનાં બીજાં ધણાં કારણે દેખીતાછે. નેપોલિયનની ચહડતીનો વાવેરા અને ૧૮૧૩ સુધી વગર ઝાંખ પોહોંચે જુલંદીએ ચહડી ઉડેલો હોતો તે વખત જ્યારે સ્થિર થવા લાગ્યો. રશિયાની સામે ગરીબ ખિસ્સારા પોલાંડનાં રહેવાશીઓને, તથા યુરોપ અને એશિયાનાં સામે વંદાં લોકોને મદદ ન કરવાથી હુરોપનું મન શાહ તરફથી ફર્યું. ગરીબ રાજ્યોના પિતાનું હાંસલ કીધેલું નામ ત્રીજા નેપોલિયને આઈ દીધું. વળી એ ઉપરાંત કોઈ કમખખત વખતે ઉઠાવેલાં વિકટ કામથી તેણે પોતાની કીર્તી પુરીજ આઈ. ને કામથી રુઓને જગતમાં મોટી હાણી પોહોંચી અને શાહ તરફ રૈયત પોતે ઉશ્કેરાઈ. એ ડુપ્પાધક બનાવ અને ૧૮૧૪ માં અમેરિકામાં મિક્સિકો મધે બન્યો.

એશિયાના શાહના બાઈ મિક્સિકોનાલિયનને પોતાની મોટી ફાજ સાથે નેપોલિયને મિક્સિકો રવાના

श्रीमन्मन्त्रि,
१००.

કરી ત્યાંની શાહાનશાહ અપાવી. પણ તે બિચારા કમ-
તાસિનાં રાજવંશીને હંમેશાને બચાવ કરનાર એ રહી શ-
ક્યો નહી. પોતાના બાહાદુર લશ્કરની હીનપણી બની
હાર અમેરિકાનાથી થયેલી યુગપ્રકીર્તી જોવાથી તથા પો-
તાની બેંહુદયીમાં મોકલેલા રાજનું કમતાસિનું માત દરકાર
વગર જોવા કરવાથી શું ફ્રેન્ચ કે શું તમામ ધુરૌપ, શું
દાર્શનો કે શું મુદ્દબાજોના મિલજ કરી ગયો. પોતાનીજ
પ્રજા શાહાની ઉપર કકા થઈ અને આસ્તે આસ્તે શાહ
પોતેજ પોતાનો ભોજ જોવા લાગ્યો. વખત જેમ જતા
ગયો તેમ લોકો વધારે બિરલ થવા લાગ્યાં. શાહાનશા-
હના મદદ કરનારાઓ એાછા થવા લાગ્યા. આંધો મા-
મોશો જોઈ ડાહાપણ વાળો નેપોલિયન ઘણીકાં બાબતોમાં
પોતાની રૈયત સાથ મળી ગયો. તેઓને મનપસંદ કેટ-
લાક ફેરફાર કીધા અને રાજદરબારનું કામ હંમલ-ડની
માફક આમના જેવીજ એક સભાથી ચાલવાને તેણે પર-
વાનગી આપી. આટલું થવા છતાંની શેહનશાહનું જોર
કંઈ ઘણું કમી થયું નહી હતું. એવું થવા પછીની ધ-
ણુક બખેડા કંઈક સેલેજવારમાં શાહે દાખી નાખ્યા.
પણ નસીબનું ચક્કર ક્યાં ક્યાં ફરી સર્વનું સત્યાનાથ
વાસેછે તેનો તાજીબની ભરેલો દાખલો શાહા ત્રીજા ને-
પોલિયનનો લેવો. પેલા દુનિયાને ધુલવનાર નેપોલિયન
બોનાપાર્ટના રૂડાં ખાનદાખી ઉતરેલો, પેલા જહાંન આ-
શકાર સેનાપતિ અને શેહનશાહનું નામ તથા ખાનદાન
પાણું તાજું : - - - - - બનીજો ત્રીજો નેપોલિયન
આજ પદબેઠ થઈ કેવો જમાનાની જજીરમાં છુટ્ટો-
યોછે. એ ઘણીનું એક વખત સર્વને પ્યારે પણ હાલ
કમબખ્તીનાં જોરે આશરે થયલું ચિત્ત અહિંયાં આપિયે
છિયે કે તેની ઝગમગતી પેશાની ઉપર આજ છુટ્ટી દશાનો
પવન કુહતો. જોઈ દુનિયાને જમાનાનાં દોરનો ધડો મળે.
ને વખતે બોનાપાર્ટ આપું ધુરૌપ હાથ કરી તે કપાંહાં
મુઠી જળવી રાખીશ યા મારા મરણ પછી મારો વારસ
કોણને બનાવીશ એવા બારી અંદેશમાં હોતો તે વખતે
તો ૨૦ મી એપ્રિલ સને ૧૮૦૮ માં એક મુખારક રાત્રે
તેને ખુશ ખખર મળી કે તેનો ભાઈ હોલંડના રાજ
હુકમે પેટે એક માહાતાપ સરખો બેટો તવલુદ થયોછે.
આ ખખર શાંખતોજ બોનાપાર્ટ કુદ્યો, તેનો હરખ
સમાધો નહી, કારણ કે તેનું નામ જળવનાર એક રૂડું
ફળ પોતાના વાંઝિયાં ઝાડ ઉપર ઉભી નીકળ્યું. વાટર-
ડમાં બોનાપાર્ટની હાર થવા પછી એ બાળક સ્વત્તર-
લાંડમાં ગયો જ્યાં સર્વ બાબતોમાં પુરતી તરબિયત લઇ
ખાહોશ થયો. સને ૧૮૩૦ માં જ્યારે ક્રાન્સમાં નવો
બલ્લો ઉઠ્યો ને પેલા નેપોલિયન ગાદીનો દાવો કીધો.
એ દાવો સાંબળતાંજ લઈ ફિલિપ ને ક્રાન્સની ગાદી
ઉપર આવ્યો હોતો તેણે એ ઉગડ છોકરાને દેશનિકાળ

કરાવ્યો. જ્યાંથી તે છટાલી જઈ એાછીઅનો સામે લડી
સ્વતંત્ર થવા છટાલીના રાજ્યોને ઉચ્છેરી તેઓનો સરદાર
થયો. પણ એાછીઆનું લશ્કર ઝાંસે મહડી આવ્યું
તેથી તે નોઝા અને સ્ટારાસ્ખર્ગ જીરમાં આવી પોહિતો
જ્યાં પોતાના કાકા નેપોલિયન બોનાપાર્ટના કેટલાક આ-
ગળા સરદારોને મળી ગયો. પણ એક ફ્રેન્ચ સરદારે
તેની સામે થઈ તેને કેદ કરાવી પેરીસ ખાતે મોકળી
દીધી. આવી સ્વપ્ના સરખી આ નાદાન છોકરાની કો-
થેશ જોઈ ક્રાન્સના લોકો તેહને હસવા લાગ્યા અને સ-
રકારે એવો કરાવ કીધો કે કોઈની બખેડો ધુરૌપ રહી
એ છોકરો ઉભો નહી કરે તેટલા માટે તેને અમેરિકા
મોકલી દેવો. આ હુકમ પ્રમાણે ગરીબ લૂધને અમેરિકા
જવું પડ્યું જ્યાંથી થોડા વખતમાં પોતાની માતાનું
માત સાંબળતાંજ તે પાછો સ્વીતઝરલાંડમાં આવ્યો જ્યાં
આવવાની ખખર પોહોંચતાંજ ફ્રેન્ચ સરકારે તેને ત્યાંથી
કાઠાડી મૂકવાનું ફરમાન મોકલ્યું ને સાંબળતાંજ લઈ હં-
મલ-ડમાં આવ્યો ત્યાંહાં કેટલોક પૈસો જમાવ કરી પાછો
થોડાંક લશ્કર સાથ ક્રાન્સ ઉપર મહડાઈ કરી ગયો પણ
પોતાની બચ્ચાં જેવી રમતમાં તે નિષફળ થતાંજ તેને
ફ્રેન્ચએ પકડી કેદ કીધો જ્યાંથી તે એક મજૂરનાં પો-
શાકમાં નોઝા અને પાછો હંમલ-ડ આવી પોહિતો જ્યાંહાં
પોલીસની માફકરીમાં તે રહ્યો. હવે બનાવ એવો બ-
ન્યો કે કોઈ લઈ નેપોલિયનનાં દુઃખનું બધું વાદળ ઉ-
તરી મકાં ને મહડતીને આવડતાંજ તેનાં તાલિ
ઉપર પ્રમંથન. ... અને ૧૮૪૮ માં બળેથી થવાથી
તે ક્રાન્સ આવી લાગો. ... બિપ ક્રાન્સનો બાપ ડાહ
રૈયતના દોરથી નોઝા. પ્રજાસ્તાક રાજ સ્થાપ્યું
તેમાં લઈ નેપોલિયનને આગળ બોનાપાર્ટ. ખાતરદા-
રીને સાથે આહા બતાવી લોકોએ રાજ ડાળીનાં વડા ત-
રિકે નેમ્યો. એ ઉપરથી નેપોલિયને પોતાનો બનતો વગ
સચાવ્યો. લશ્કરને પોતાને હાથ કરી લીધું અને સર્વ
કામ મકમ થયા ઉપર ઉઠ્યું કી સને ૧૮૫૨ માં તેણે
પોતાના કુશમનોને એકદમ કેદ કરાવ્યા. લશ્કરની મદ-
દથી બળેથી ઉઠતો તે દાખી નાખવા લાગ્યો અને ૧૮૫૨
નાં ડિસેમ્બર મહિનામાં તે પોતાના લશ્કર અને રૈયતની
અરજથી ક્રાન્સની ગાદી ઉપર બેઠો. નવંબર ૧૮ વર્ષ
સુધી પુર જહાંજહાલીમાં રાજ કીધું, તહરવાર ફેરફાર
કીધા, સુધારાના સાધીમાં પોતાનું નામ ખપાવ્યું, પે-
રીસને દુનિયાનું બાગેજેશત બનાવ્યું અને - - - - -
બની છુટ્ટી ચાલથી આજ કેદીની
પકડી બેઠોછે અને હજુર વા
કરેછે કે કોઈ વા
આગળી

મિન્સ બિસ્માર્ક.

૧૮૭૦ માં લગભગ આખું પેરીઝ રણમાં ઉતરવાને ઉતરતાં આખું તે પેળા પેળા કાવાકાવા વાળો અપખ મનનો જાણીતો બિસ્માર્ક નેપોલિયનનાં લોકોનો તરસો યર્ષ રહ્યો હતો. એ કઠળ મર્દ દુનિયાદારીની અખત હરણી ઉપર અજમાએશનાં દરેકાંથી કુશાલ કુશાલને લડાઈને વખતે ૫૭ વર્ષની જર્મન કિમરે પુરો હતો. પેપતાની ત્રિવર્ણીનો ઘણોખરો ભાગ એ ઘણીએ

લક્ષરમાં યુદ્ધરસો હતો. રાજદરબારી કામોમાં છુટથી વિચાર આપવાને તે અમુકથીજ ગ્રામી હતો. યુરોપીય તરફથી એલચી તરીકે તે એઆઆમાં, રશિયામાં તથા ક્રાન્સમાં રહી ત્યાંની તમામ રીતભાંતથી માહિતગાર થયો હતો. વળી નજદીક દશ વર્ષ પેરીઝમાં રહી એ કળાકૌશલ્ય વાળો ઘણી શાહુની તથા ફ્રેન્ચ લોકોની તમામ બારીકમાં બારીક કારકીર્દીથી વાકફગાર થયો હતો જેનો મોટો લાભ આએ લડાઈની વખતે લાધાઈ.

મિન્સ બિસ્માર્ક.

૧૮૬૨ માં બિસ્માર્ક અર્ધથી ઉંચે દરજ્જે ચઢ્યો. એ પેળા તેને યુરોપીય ફ્રેન્ચિઝનો વરો અને પારસ દેશો માથે મેળે યજાવવાને ગ્રાંડ મુખ્ય પ્રધાન હર્યો. રાજ્ય ઉત્તિયમને તે દરએક બાબતે મળતા અને ચુરત મનથી ટેકો આપી શર કેમ ઉઠું કરું, તેનું પયોગ કરવો એ નો એ-

જીઆ અને ઈન્માર્ક ઉપર કતોર પામ્યાં. બિસ્માર્કથીજ ક્રાન્સ આજ ઉઠું વલ્યું; અને આજે આખા યુરોપમાં બન્નેકે તમામ સુધરેલી દુનિયામાં એ રાજદરબારીનું નામ અપારદારીમાં, કળા કૌશલ્યમાં, કળ વિદ્યામાં, આપજિવારીમાં અને જીવમાં મશહૂર થયું છે. એવા ઘણીનું ચિત્ર આંહિયાં બિરાજતું કીધું છે અને બાવરીકે કે તે તરફ કોઈની શખ્સ આગુરતા અને અજમાએશી માથે જોયા વિના રહેશે નહીં.

પ્રુશિયાનો રાજા ઉલિયમ.

આમે ખિતાતો સર્વને જાણીતીએ કે રાજા ઉલિયમ પોતાની પુરતી બાહિસી, પુરતી જાહેજલાલી અને પુરતી આપજીવી મુધાં તેનાં દેશનો સર્વ કારબાર, સર્વ ખટપટ, સર્વ ઉપજ પાથતનું ચકર ખિરમાઈ ચાહેજજઈ-

રવેએ. એ રાજા આજ નજીક પોણાસો વર્ષની જાહ ઉમરે પુગેણાએ તોખી લડાઈની વખતે તેજ ઘોડા ઉપર સવાર થવાને, રાજા તરીકે જોઈતી કાળજી બતાવવાને, રેવતનાં તમામ મુખે જાળવી રાખવાને કશાની પકાત જણાતો નથી. જુદા અંગ સાથ જુવાનીનું લોહી, જુવાનીની ઉંઘ અને જુવાનીનાં જોરની ગ્રાંખી થતી

પ્રુશિયાનો રાજા ઉલિયમ.

નિશાનો હજુ તેનામાં ઘીસેએ; ઉપર આપેલું તેનું મુખારક ચિત્ર જેની આગેહબ ગોવાહી આપી શકશે. એ રાજા સ્વભાવે ધણો અસીતએ. ધર્મ ઉપર પુર ચુસ્તએ. રેવતની સલામતી તેના મગજમાં સદા રમી રહીએ. આ બધાં કાર લડાઈમાં ઉત્તરનાં વારેધડીએ એણે બંદગીનાં મુકામો ઉપર તથા જાહેર સભાઓમાં જણા-

વ્યુએ કે માત્ર તેને ફરજ પડવાથી લડાઈનું કાળું મોહિડું તે જોવએ. એ રાજાને લશ્કરી કવાયત ૧૮૧૫ માં જ્યારે પ્રુશિયાનોએ બલકે સરદારી હેઠલ પેરીસમાં જાણ પોતાની જુવાનીનાં સામેલ હતે.

ધડાઈ એ છેક ૧૮૯૧ માં પ્રુશિયાની ગાદી ઉપર આવી હોતી અને તમ ઉપર મેસલી વખતે સાંક જાહેર કીધું હતું કે “હું એકાદની મહેરબાનીથીજ રાજ કરવાને લાયક થયોહું.”

સ્પેનની ગાદી વિષે ઉલો વાંધો.

જોકે ક્રાન્સ અને પ્રુશિયા એકબીજાનાં લોકોનાં અધીરા થઈ રહ્યા હતા, જોકે બંને મોરકુવાળાઓ લશ્કર તથા હથિઆરોને લગતી જોમતી તૈયારીઓ ચલાવતા હતા તોપણ વગર વિચારવે એકદમ જંગને બડકા સત્રગાથી દેવાની એકેની આદેશ હતી નહીં. સર્વેટકાણે મગાહ સંપ તથા મુપકીરીનું રાજ મચેલું હોય એવું જણાતું હતું. પણ જો ચિનગારી છુતી છુતી ક્રાન્સના સુત્રામાં પડી પજસ્થા કરતી હતી તે એકદમ જર્મનીનાં મુશ્કાની પવનાનાં તપાસા સાથ મળતી ઉડી અને એવો મોટો બડકો થયો કે તેમાં અરધું ક્રાન્સ બળી યુગું.

૧૮૭૦ માં જીતાર્થ મહિનામાં એક નાનુચ અગર કામેકામ પળતારમાં પચરી ગાઈ કે પ્રુશિયાનો રાજ, હોયનજોર્જર્મનાં આનદાનના શાદાનદા લ્યોપોલ્ડને સ્પેનની ગાદી ઉપર મેસાડવાની જોમતેજી કરી. અહિયાં વાંચનારને જણાવતું જોમતેજી કે રાજ ઉત્તિયમ પોતે હોયનજોર્જર્મનાં આનદાનની ઉતરેસોએ અને સ્પેનની ગાદી કે જે ૧૮૬૮ માં લ્યાંઈ મચેલા બનવામાં આવી પડી હતી તે ઉપર પોતાના એક મેશીન મંડાણ હતા કે જે તેમાં તે કોવેતો જે... જાનું બળ બેવડું થાય; અને પા... સાથ મળી જઈ કોઈ દહાડો આખાં હુરોપને... થકે. પણ હુરોપમાં જે પાંચ મોટાં રાજયોએ અને જેઓમાં “બેલ્ગિશ એવ પાવર” નું ખુબી ભરેલું બંધારણે તેની રૂએ એ કામ પ્રુશિયાના શાદાથી કરી બળી થકે નહોં. એ રાજયો વચ્ચે એવો કોળકારારે છે જે કોળાળી નહાના રાજયની ગાદી ખાલી પડેતો તે ઉપર કોઈ બીજા નહાના રાજયનાં વારસને યા હકુમત ચલાવનારને લાવી મેસાડવા કે કદાચિત જે તે બંને નહાના રાજયો સાથે મળી નવ થતાની હુરોપનાં બીજા મોહોટાં રાજયોને તેઓની ધારતી રહેજ નહીં. મોટે આવા એકગર તરફ જેનાં પ્રુશિયાનો દાવો તદન ગેરવાજબી હોતો અને તેની સાથે વાજબીપણે ક્રાન્સ થયું. આગળ પાછળનાં સામયોં કારણોની એકંદર અને જેનું પરિણામ લડાઈમાં નીપજ્યું. એ ની બંધાઈ દેખીતી રીતે જણાયકે.

એ સ્પેનની ગાદી વિષેની જોલસીએ મિસ્માઈને... બાહ્યદાને

સ્પેનની ગાદી ઉપર મેસાડવાનો પ્રુશિયાનો વિચાર ખુબ ભરેસોએ અને તે ક્રાન્સ કોઈબી રીતે અમલમાં આવવા દેશે નહીં. એ વાત સાંભળતાંજ હુઝ્યા મિસ્માઈ પોતેજ જણાવ્યું કે અજબત એ વાત બનશેજ નહીં. એવું જાહેર કરવા છતાં પ્રુશિયાનોએ જવારે સાંક જોડું કે લડાઈ તો થતીજ જોઈએ ત્યારે આગમભથી સર્વે તૈયારીઓ કરી રાખી. પાછો દાવો ઉઠાવ્યો, ક્રાન્સની હુજાઈને લાભ લીધો અને જોકે પોતાના દાવામાં કંતેહતો નહોંજ પામ્યા તોયી ક્રાન્સના મરડાટ તોડ્યા અને આગલું વેર લઈ લીધું. એકબારગી જેનાં રાજદરબારોને તો રવે-યોજાએ કે પોતાના લાભને ખાતર તરેહવાર હુક્તિઓ લગાડી; પણ એક બિના સાંક જાહેરમાં ના પાડી તેનો દાવો એકદમ તક મળવે કરવો અને તે ઉપર લાભ લેવો એમાં પ્રુશિયાની મોટી ઠગાઈએ.

જો ધણીને સ્પેનની ગાદી ઉપર મેસાડવા ધારયો હોતો તે ધણી પોટુંગાલના રાજની બેન સાથ પરણી ગયોએ. પ્રુશિયાનાં લશ્કરમાં તે હાલ એક સેપેસાનારેએ અને તેની વય ૩૫ વર્ષનીએ. એ ધણી રાજ ઉત્તિયમ વિષે બીજાજ તાત રમતો હોતો તે જાહેર કરવાને જરાબી આંચકો ખાતો નહોં હોતો કે હોયનજોર્જર્મને એક મેશી તરીકે ગણી અતજગની મારી મગામને લીધે સ્પેનની ગાદી ઉપર મેસાડવાની તજવીજ કરેલું નહોં કે પ્રુશિયાનાં બાદશાહ ઉત્તિયમ તરીકે. બુદા ઉત્તિયમની આવી આજ મળલુથી ફ્રેન્ચોના શકમ. ... પા... ચાલ્યો. એ બાબતર તરેહવાર બાંજરોડા આવી. ફ્રેન્સ એલચીએ રાજની મુત્રાકાત ચાલી જે એક વખત બાહાલ રાખવા બાદ બીજી વખતેના પાડી એથી અપમાનનો ડાઘ ફ્રેન્ચોને ચોટયો. પ્રુશિયામાંથી એલચી પોતાનું મથક ઉડાવી ચાલ્યો અને જરાવારમાં ક્રાન્સમાં ધબરાટ મચી રહયો. સર્વેટકાણે લડાઈ લડાઈ એવા બયંકાર અવાજ સંભળવા લાગ્યા. ફ્રેન્સ સેનેટમાં એકદમ લડાઈ ચલાવા સાથ પચાસ કરોડ રૂબીઆ જમાવ કરવાનું બિલ પસાર થયું. યુસ્સા, વેર અને જહનુનથી તમામ પેરીસ લડાઈનું નામ સાંભળતાંજ દિવાનું બન્યું. “પ્રુશિયા ફતાં થજો, ક્રાન્સ જીગજીગ છવજો.” એવા તોફાની આવાજો રસ્તે રસ્તે લોકોનાં મોહોડાંમાંથી નીકળવા લાગ્યા. લોકો એટળાતો હર્ષમાં આવી ગયા કે માજો માજો બર્બીત જાઈવે, દુશમનોને તારાજ કરીએ, એવા પોકાર સાથ પેલું મારસેલેસનું જાણીતું ગીત રાત દહાડો ગાવા લાગ્યા. એ ગીતની થું મતજબએ યા એ ગીત સાંભળનાં ફ્રેન્ચો કેવા ઉશ્કેરાયે તે અગત્યનું ધારી એ ગીત કથી વખતે જોડાણું અને કેમ જોડાણું તેનો ટુકો હેવાજ આ વખતે અહિયાં આપોએ.

મારસેલેસનું ગીત.

ગઇ સંદીની આખરે ક્રાન્સમાં ઉઠેલા બળવાની શરૂઆત હજી તો થઈ હતી તે વેળાએ તે દેશની દક્ષિણે આવેલા મારસેલ શહેરના એક ખુબસુરત બાગમાં ચિંતાવુર ચેહેરા સાથે એક જુવાન વર્ષનો નાતવાન અમલદાર સમીક્ષાની થંડી લેહરીમાં મનમાં ગીત ગાતો પસાર કરતો હતો. બાળ્યુના એક મોઢેલાં ધરની બારી-એથી એક ઓરત તે ગીતનો સાદ સાંભળવાને આવુર ડાકાવતી હતી. પેલા નાનિપાસ અમલદાર આ રીતે એક સારા દેખાવવાળી સ્ત્રીનું ધ્યાન પોતા તરફ જમાવ્યું તો એણે તેમને સમજાવ્યો કે મારા બરબડવાથી તેણીને હરકત થઇ હશે, અને એટલા માટે ધુલો તેમના નેત્રોની માફ માગી. તે સ્ત્રીએ કહ્યું “ના જરાની હરકત નહીં મને ગાયનનો પુષ્કળ શોખ છે અને તમારાં ગીત મને તદન નવાં લાગે છે. મહેરબાની કરી કહેશો એ કાણે નોડાય છે?” દલગીર ચેહેરના અમલદારે ઉત્તર વાલ્યો “બાનું કે પોતે.” પેલી ઓરતે પાછું પૂછ્યું “અને શું તમારે તેમને હજી છપાવ્યાં નથી?” અમલદાર અર્ધો બરબડતો બોલ્યો “ના, અને હવે હું તેમ કરવાને કદી તબીબ કરનાર નથી.” પેલીએ તરતજ સલામ કરી પોતાની બારી ઠાંકી, અને પેલા નાનિપાસ આવ્યાને એક ફરીથી હાથ મારી દરિયા કિનારા તરફ જઈ ત્યાં મધ્ય રાત સુધી બેઠો રહ્યો.

તે ધરમાંથી પેલી ઓરતે ડાકાવ્યું હતું તેજ ધરવાળી ચેહેરીનાં કાનિયાંનાં એક ન્હાના ઓરડામાં પેલા અમલદાર પણ રહેતો હતો. એક ટેબલ, ખુરસી તથા બિછાનું અને ગાયનનું એક વાજીન એ તે ઓરડાનો સંપૂર્ણ સામાન હતો, તેમાં આખો દહાડો ઠંકાઈ રહીને કાગળની ઉપર તે કાંઈ ચેરો કાઢાડતો અને થોડ થોડવારે પેલું વાજીન વગાડતો. દુકામાં, એકજો અને અડધો દુનિયાથી હોરેલા એક શખ્સના દહાડા તે પુરા કરતો હતો.

પેલી ઓરત સાથે વાતચિત થયા પછી થોડે વારે કોઈ સ્ત્રી તે અમલદારના ઓરડા આગળ આવી, અને ત્યાંના રખેવાળને કેટલીક પૂછપરછ કરી તેમાં પેલી. તેમાં તે એકની લાંબા વાર રહ્યા બાદ પાછી ગઈ.

મધ્ય રાતવેર રત્નગીને ઘર આપ્યા પછી પોતાનું હજીસુધી ધારેલું કામ પાર પાડવાને એક છેલ્લું ચલન કરવાને પેલા અમલદારે એકવાર વધારે હિંમત પકડી. સવાર પડતાં કાંઈ લખેલાં કાગળોની એક બિંદી બગલમાં ઘાલી ગાયનની ચોપડીએ વેચનાર ડુકાની કુકાને તે ગયો. “કુડોએ કહ્યું તમારો વળી કાંઈ નવું લાવ્યા-હી હોમ મન પુષ્કળ રોકાવું, એટલા માટે મહેરબાની કરી જલદીથી ગાઇ દો.” પેલા જુવાન શખ્સે ગાવા

માંડ્યું, પણ ડુકો બોલ્યો “એક તમારો કોઈ વખતે કીક ગીતો જોડી શકશો, પણ હું દલગીર છું કે હાલ તમારાં ગાયનો અપુરાં અને અસંપૂર્ણ છે.” દરદમંદ દિલ સાથે પેલા અમલદાર પાછો પોતાના ઘર તરફ વલ્યો, અને તેમાં પેલાં ત્યાંના રખેવાળે “નાટકના પેઢેલા વરગની એક ટ્રિકેટ તમારે માટે કોઈ મૂકી ગઈ છે.” એમ કહીને તેને આપી, તેણે ટ્રિકેટ ચોરીયાનના હાથમાં પાછી ઉરાડી નાખી, અને પોતાના ઓરડામાં જઈ ત્યાંનું બારણું તથા બારીએ બંધ કર્યાં. ધુમાડિયું સાદકીતો ડુકો દાગની પુરી નાખ્યું, અને બીજાં સંધ્યાનાં નાકાંઓમાં પણ કાગળ ફરી હવાનો માર્ગ અટકાવ્યો. થોડી વેળામાં રાત પડી.

મારસેલેસની નાટકયાળામાં પારીશ શહેરનો એક નાનાણાલો એક સાલુ થયો. તેમાં ભારે ધુમધામ મચી રહી હતી, અને તે રાતના જુવાન, ખુશનુમા કલેડોની ગાનારને સાંભળવાને લોકોની ટુકાટ પડતી હતી. નાટકનો એક અંક પુરો થયો હતો અને લોકો પોતાની બે-હર ખુશહાલી કાન ફાડે એવા પોકારો કરી સંભળાવતા હતા. આગળ જલુવેલા ડુકો, જેણે પોતાને નોખમે નાટક કરાવ્યો હતો, તે આ ક્ષેત્રથી ભારે ખુશહાલીમાં આવી નિષ્કારતો કે ગાયન ગાતી બાનું ખરે એક ગરુરેર હાથ લાગ્યું છે. લોકોની ખુશીનો અને શોરનો કાંઈ પાર ન હતો. કલેડોની એટલા માટે તેઓનો ઉપકાર માની પાછલ હઈ. અને પડેલા પડવાની તેમની હતી.

પણ લોકોના હવના “વધતો ગયો. તેવામાં કલેડોની વાળંવાળાઓને અકબરોત ક” પડેલા પડેલા પાછો ઉઠે ચડ્યો. વાળંવાળા સેહેલથી એક અલભુરો રાગ વગાડવા માંડ્યો. ડુકો, આ વાતથી તદન ખેબખર, ધમરાટમાં ઉભો થયો. સંધ્ય એકપળમાં મુગ્ધ થઈ ગઈ. કલેડોની વાળંની રાહપર એક નાદર સરદાર મરુ કાઢી. લોકો અલભુરીમાં સૂપ થઈ એક એક તરફ દીકવા લાગ્યાં. એટલામાં એક શ્લોક પડી થયો. ખુશહાલીથી ગાંડા બની ગયતા લોકોએ ઉડીને ભારે શોર મચાવ્યો. મદાદદાર માટે અને નોંધ બરયા આવ્યાને કલેડોની બીજો શ્લોક શરૂ કર્યો. ગાતાં ગાતાં નાટકમાં તે સંધ્યે કોણે કાંઈ શોધતી હોય તેમ નજર ફેરવતી હતી, પણ તેને નોંધતી સીજ પાઇ નહી. ડુકો સીદ અને ખુશહાલીથી ગાંડા જેવો બની ગયો હતો. એ ગાયનનો તેણે સવારનાજ નેડામાં કાઢ્યું હતું, પણ લોકો હવેમાં વધારે આ, કલેડોની વધારે ઉમંગળ

ગીતનો છેડા આવ્યો.

શરૂ થયો.

કુમાર.

આદમીઓનું ધર થયું. પોતાના ઘોરડામાં હવાનો સ-
ધળો માર્ગ બંધ કરીને પેલા અમલદારે પોતાનું કાગ-
જનું પડીકું સૂળ્યાવું હતું, અને તેના બાકમાં યુગ-
બાઈને પોતાની ટુક અને કંગાલ નિંદગીના પાછલાં વ-
રસો વાદ કરતો, આ અને પેલી દુનિયાની અધવચમાં
ખિજાના ઉપર પડ્યો હતો. તેવામાં હજારો લોકોનો સાદ
તેના કાનપર પડ્યો, અને તેની વળી પોતે જોડેલાં બ-
ધેથી હરકાશવલાં ‘રાહીન’ (નદી) ના લશ્કરના ગીતનો
સાદ! આ થું પોતાનું સ્વાનું કે ખરેખર બનાવ?

નાટકશાળામાં લોકો નરમ પડ્યાં એટલે કલોડીન
બોલી “તમારો સાંભળ્યું તે ગીત એક જુવાન શખ્સે
જોડ્યું છે. તે પ્રગટ કરવાને તેણે ધણેની યત્ન કરીકું
પણ તે ફેંકટ ગયું છે. તોય મું તેને આ જમાનાનું
કોઈ નાદર ગીત ગણીને આહિંવાના કારભારીઓની
અજાણ્યા વાળંવાળાઓની સાથે તૈયાર કરડું, પણ તેનો
બનાવનાર પોતે ગીરફતારીના ગારમાં મરકાવ થઈને હાલ
ધરમાં પડ્યો છે. ચાલો, આપણે જઈને તેને જણાવિયે
કે મારસેલના લોક નાદર ગાયનની કીમત બુલે છે.” થા
પર આવીશી બધી કલોડીન આમ બોલીને નાટકના
તકતાપરથી પોતાને ઝીલે કપડે અને ઉઘાડેન માથે કુદી
પડી, અને પેલું ગીત મોહોટે ગાતી ગાતી લોકોને તેડી
પેલા અમલદારના ધર તરફ ચાલી. પછાડેથી લોકોએ
તેને ડગલો ઘોઠારે તથા ટોપી પેહેરાવી, અને તેની પા-
છળ સરગસમાં મરવા સુતેલા અમલદાર કુંડાણ આ-
ગળ તેનું ગીત ગાતા આવી પો.”

આ પછી થઈ નવા દારા ડિલાઈલ જેમતેમ
ઉઠ્યો. પા તલવારના એક ઝડપથી બારીના
કાચ તોડ્યા. ૭ હવાથી, પણ તેથી વધારે પોતાના
ગાયનના મુશ્કેલી, તને પાંડો છવ આપ્યો. કંગાલિ-
યતપણના ગારમાં ડુબેલા શખ્સ એક પળવારમાં નામાં-
કિત બન્યો. કલોડીન પોતે તેને નીચે લાવી. પા ક-
લાકમાં ખોરાક ખવાડી તથા કપડાં બદલાવીને લોકો તેને
બપોરા સાથે નાટકશાળામાં ઉંચકી બઈ ગયા અને નાટકના
દરેક અંકની વચ્ચે, લોકોના વધારે અને વધારે હર્ષના
તથા શાખાશીના પોકાર સાથે તેણે પોતાનું ગીત તે રા-
તના વારંવાર ગવાતું સાંભળ્યું.

આ પછી દસ દિવસે રોસે ડિલાઈલ અને ક-
લોડીન એકેક સાથે પરણ્યાં.

હા. ક્રાન્સની અંદર લોકોનું સાધારણ ગીત, જે
‘હાકમીની સામે વારંવાર આ મહીની
એ અને હજી ગાય છે તે કેમ
જોઈ જાય ખરી બને-
’ ના લશ્કરનું
ની યા-

દગારીમાં તેના જોડનારે ‘મારસેલેસ’ કરી તેનું નામ
રાખ્યું, જે નામે તે આજ લગી આપકાર રહ્યું છે.

પ્રુશિયા સાથે લડાઈ ઉઠાવવા વિષે ફ્રેન્ચોનાં વિચાર.

જરા જરામાં ઉંદેરાય એવા ફ્રેન્ચ લોકો આપમે
બનાવથી એવાં જહનુનમાં આવી ગયા કે પોતાની શુદ્ધિ
તથા અફમ જરાવારમાં ખોદ દઈ જાણે કૃતેહમાં તો કચો
ચક રહેવાન નથી એવી ખ્યાતરીથી ભાવના લાગ્યા કે
આઠ દહાડામાં આપણે રાહીન નદી પસાર કરશું. પંદર
દહાડામાં બર્બીન જઈ ફ્રેન્ચોનાં બરહમ મારશું, પણ
એ બધી સ્વપ્નાની વાત સ્વપ્નેજ પુરી થઈ રહી. જોકે
શાહાની સામેની ટોળી લડાઈ ઉઠાવવાની વિરુદ્ધ હતી
તોપણ શું નેપોલિયનની તરફ વાળો કે શું તેના વેરીઓ
એકમતથી જણાવા લાગ્યા કે પેલા કાવી ગયલા પ્રુશિય-
નોને પગ તળે કચરાવા જોઈએ. અને ૧૮૧૫ માં લા-
ગેલા ડાઘ ફ્રેન્ચોની છતીમાં તાજેજ હતો અને હવણ
તે ઉપર કીનાતી શાહી વધુ પડવાથી તે વધુ તાજો થયો.
શહેરના લોકો ઉતરતાં તણાયા જતા હતા; પણ માટેનાં
પ્રાંત વાળા જેમ લડાઈની તરફદારીમાં નહીં તેમજ વિ-
રુદ્ધ પણ નહીં હતા. અંદરનાં બાગમાં રહેવાના વિચારો
ગરીબ ખેડૂતો એવેતો બોરે કરના ભોતથી દબાવ્યા
અને તેમાં વળી આવી અટપટી કંઠાળીને વિચાર કર-
વા લાગ્યા કે તેઓના ધંધાની, ખાનદાની, કુટુંબની
ધૂન મળશે. તેટલા માટે તેઓને સલાહ સંપન્ન વધારે
પ્રયેદ હતી. વળી દેશની આખર ઉપર ચંદ્રી આવેલું
વાદળ ખસેડી નાખવા સાથે જોઈતી મદદ આપવાને
ખાતર એક ફરમાને તૈયાર હતા. બાજે વખતે એવું
બને છે કે તરત લડાઈ ઉભી થયલીનાં તાબાં કારણોના ક-
રતાં આગમાં અને છુપાં કારણોથી શું રાખ, કે શું પ્રભ
કીનાથી લડે છે તેમાં માત્રો આહિંવાં હોતો. ક્રાન્સના
શાહને આગલું વેર લેવું હતું. પોતાનું ખાનગી અપ-
માન વચ્ચે કરડું હતું તેથી જ આહોમ છત્રકાંધ ધા-
સ્તીનાં કુવામાં તે પડ્યો તેમાંથી મહીમવામત તરી
નહીં બહાર આવડું કે નહીં કુની જવાડું.

પ્રુશિયામાં લડાઈની મચેલી ધુમ.

ક્રાન્સનો રંગ ઉપર ચંદ્રી મારામારી, કાપાકાપી,
વેર અને જહનુનનાં જોરમાં પડ્યું હતું ખરે; પણ
નીજ તરફ પ્રુશિયાની તૈયારી, પ્રુશિયાનો જુસ્સો, પ્રુશિ-
યાની આગુરતા, પ્રુશિયાની દેશીની તૈયારી કશી રીતે
એછી નહીં હતી. જેવા લડાઈના સમાચાર લોકોને કાને
પડ્યા તેવાજ રાજને લોકોએ મુખારકબાદીનાં આવાજોથી
વધાવી લીધી. રાજના મહેલની હજાર કંઈક સેંકડો

માણસોની ૬૬ મળી અને ઉશ્કેરણી તથા ક્રોધનાં શુભ વચનો દરમિયાન મોહોડામાંથી નીકળવા લાગ્યા. શું પ્રશ્નમાં કે શું જર્મની એક વખતે એકબીજાને અને એકબીજાથી બાહાર આવી શકે એવી તૈયારી ઉભું. પ્રશ્ન-યોના રાજા કાન્સનાં શેઠનશાહની માફક ફોફરોના છત્રી નહોતો ગયો હતો. તેના મનમાંથી ક્રોધની પુર આતરી હતી તેથી બાહારથી જોઈતી ધાસ્તી, બનતી સાવચેતી, અને મિલનસારપણું બતાવતો હતો. ઉશ્કેરાયેલી પોતાની રૈયતના સવાલોનો જવાબ પાછો આપતાં તે બોલ્યો હતો કે “તે સાહેબને હાજરનાજર બણી હું તમોને બંદોબસ્ત કરું છું કે આ લડાઈનો જોખમ મારા માથા ઉપર કંઈ નથી. પણ જ્યારે ફ્રેન્ચ લોકો મારા ઉપર હરીફાઈનું ખીડું મોકલે છે ત્યારે તે આપણી જાનવણીને આતર કમ્પૂલ રાખવાની મને ફરજ પડે છે; અને તેમ કરવામાં મારી વાહલી રૈયતની મને પુરતી પરવાનગી છે. યુરોપખંડમાં બધે મરતમે ઉભી થયેલી લડાઈમાં આપણે બાહારથી સાથ ક્રોધમંદ ઉતરવાયે; પણ હાલની લડાઈ જરા વધારે વિકટ લાગે છે, પણ જ્યારે મારી વહાલી રૈયત ઉપર મારી પુર વિશ્વાસ છે ત્યારે તે આવિંદની મદદથી જ કાપાકાપીનાં આ ભયંકાર સંચામાંથી આપણે જરૂર સલામત નીકળશું.”

લડાઈ શરૂ થતાં જ કાન્સને મળેલી બા સિવાસી.

જ્યારે કાન્સથી લડાઈનો હળકારો પવનની મિશ્રાજ જંગલો પેગામ લઈ જર્મની આવી પોહિતો ત્યારે શાહ બંધ નેપોલિયનની પુર આતરી હતી કે જર્મનીના દક્ષિણ ભાગ ને પોતપોતાનાં નહાના રાજાઓ હેઠલ સ્વતંત્રપણે રાજ્ય ચલાવે છે, અને એમણે વળી ઉત્તર જર્મનીની ચઢવતી કળા અદેખાઈથી જોતા બેઠા છે તેઓ આ લડાઈ સાંભળતાં જ ઉપર તરફનાં જર્મની ઉપર પોતાનું આગ્રહું વેર લેવા અને પ્રશ્નયોના હંકારવાની સારી તક મળેલી જોઈ પ્રશ્નયોના કુદયે, પણ હજુરતો એ વિચારથી શાહનું મગજ ખડાસ થયું નહોતું હવે તેટલા માંજ શાહને ખબર મળી કે જર્મનીનાં દક્ષિણ ભાગનું પેહેલું જ રાજા નેપોલિયન, પ્રશ્નયોના સાથ મળી ગયું છે અને બીજા રાજા સાથે જોડાવાની તૈયારી ઉપર છે.

લૂઈ નેપોલિયનનો પોતાની રૈયતને ખુલાસો.

નેવી લડાઈની ધામધુમ બરપા થઈ રહી તેવું જ તારીખ ૨૩ મી જુલાઈએ શાહ નેપોલિયન પોતાની પ્રજા હજાર પેરીસ મધ્યે એક બાપણ કીકું અને તેમાં એવું જણાવ્યું કે “વહાલા ફ્રેન્ચો, માણસની જિંદગીમાં

કોઈ કોમલાર એવા બનાવો બને છે કે જેથી શું મોટા મોટા રાજા કે શું મોહોડાની પ્રજાને પોતપોતાનાં તમામ ખાનગી લાભ, પોતાનું, પોતાનાં કુટુંબનું તમામ સુખ સર્વ તજ દઈ પોતાની વહાલી આપણને બચાવને આતર અને દેશની જાનવણીને આતર નહોતું ધારેલું કામ માથે ઉઠાવેલું પડે છે. કદાચ એવો જ બનાવ આપણા બા-બમાં હવેલું બન્યો છે. જુઓ કે પેલું મગરૂર પ્રશ્નયો નેવી સાથ આપણે સદા ભઠ્ઠમનસાઈથી જ માન ચલાવતા આવિયે છીએ. જેને યુને ૧૮૬૬ માં ચલાવેલી કેટલીક અધિકૃત સાક્ષાત્ આપણે જાણી જોઈને આપણા કીધા છે તેથી તે આપણી કશી દરકાર કરતું નથી. તે કીધેલું દેશ શું રાત કે દિન હલિયારખંધ રહી તમામ યુરોપની સલાહ સંપન્નને તોડતું કરે છે. યુરોપને સંપન્નને જોના બાગ બનાવવાને બદલે ખુનખાર લડાઈનું મેદાન કરી મેલ્યું છે. બીજા રાજાઓનાં માથા ઉપર ધારવાળી તરવાર લટકતી રાખી પોતે યુગકાળથી કરતું કરે છે. નહીં વિચારેલા કાવાદાવા એ મગરૂર રાજ્ય ઉઠાવતું કરે છે. આ તેનાં છેલ્લા અણુક્રાંતિ દાવાની સામે થઈ આપણે તેને સમજાવવા માંડ્યું પણ આપણી દરકાર ન કરતાં તેણે સામાં આપણને ઉઠાવ્યા છે, આપણને કમ્પાઈ, એટલું જ નહીં પણ આપણને બારે અપમાન આપ્યું છે. જે સર્વની પુર ચાહ તમામ મારી રૈયતને ચઢાઈને જેનું પરિણામ લેવાય છે. હવે જોવાનું રહ્યું છે કે આદેખ કોણને મારી આપે છે

“આપણે કંઈ નહીં જરૂર ધરજતા નથી, જો-પણે તેનાં સ્વતંત્રપણને માન આપવું તે સાથ આપણું પોતાનું છુટાપણું અને બધું જવાબ તથા બીજા રાજાઓમાં સલાહનો પવન ધુન્ડે તથા એક બીજા તરફ તેઓ મમતાથી જોતાં છે એવું આપણે ધરિયે છીએ. વાસ્તે યાજી મારી જલાલી પ્રજા એક મોટી ફોજની સરકારી હું પોતે લઈએ. યાદ કરો કે ૧૭૮૯ ના મોટા બળવામાં આપણા વડાઓએ કેરી રીતે આપણા યુરોપને કુલચું છે. તેવું નામ કાઢાડવાનો હવેલું આપણો વખત આવ્યો છે. હું હિંમતથી ઘોર-સ્વાર થાઉં છું. માહરા નહાની વધના જુવાન મેદાને મારી સાથે રાખી લડાઈનાં ભય બરેલા હોગામમાં પેહેલા સામેલ કરું છું. જો આપણને આપણી શુભ નેમના બદલા વાળી આપશે.”

પેરીસમાં ધામધુમ

જુલાઈ મહિનાના પાંચ હેરમાં એક જોવા બે ધારણ વેળા અગર

હોલા લશ્કરી શિપાઈઓથી ઉભાવા લાગ્યા. ક્રાન્સની, નેપોલિયનની અને ફ્રેન્ચ રૂઝાની સત્તામતીનાં ગીતો બુલ્લંદ આવ્યાને જગે જગાવા લાગ્યાં. આગાહીનાં અપળ ચાલનેજ ઘોડા દરરોજ કંઈક સેંકડો ફૂગંગોની મજલ કરવા લાગ્યા. જીવાન ખિલતી વધના ગમ્મર છોડાઓ મોહોળત બરી આખોમાંથી જીવાઈનાં આંજીઓ વચાવી માખાપોથી, દાસ્તોથી, વહાલી દિલદારથી પાછું નહીં ફરવાની આશા સાથે છુટા પડવા લાગ્યા. કોઈ બિદરકાર અને અધી બહારની બચ્ચો બેઠેકરાઈથી પોતાનાં સ્પર્ધાઓની ગઈને ઉપર હાથ નાખી ભટકવા લાગ્યા. કોઈ જુદા લશ્કરી શિપાઈ પોતાની વાંકી વળેલી ધીક ઉપર લશ્કરી સરંજામ ટેકાવી આવુર ચેહેરે ચાલવા લાગ્યા. કોઈ ઝડપમાં, કોઈ આસ્તે, કોઈ દોડતા, કોઈ હાંફતા એ-લુમિરથી પેલીમિર જતો જાણવા લાગ્યા. કોઈ શરાબની મસ્તીઓર જામમાં મથયુત થઈ ખુશ કેફથી ચક્રવર જાણે બર્લીન શહેરનો રાજા પોતેજ થયો હોય તેમ જાકરનાં દિવાનપણમાં ચેરાં કાઢાડવા લાગ્યો. રમત ગમત—એથ આરામ—ફરવા ફરવાની તથા શરાબખાજીની જગાઓ તમામ થરા શિપાઈઓથી ભરાઈ ગઈ. કંઈક સેંકડો ગાડાં લડાઈનાં બારી અમળામળ સુખેત ભયંકાર અને કંટાળા ભરેલા અવાજ સાથે ચાલવા લાગ્યાં. તરેહવાર પછીઆરે હવામાં ઝમકવા લાગ્યાં. શિપાઈઓની બીડ પાછળ જાણે શું એક મેળાવડા થતો હોય તથા મદારીના નાચ થતો હોય તેમ ભેસમજ અને લોકોનાં ટોલે ટોળાં દોડવા લાગ્યાં. લશ્કરી રાજના ને સંગ્રહ થયો હતો તેનાં નેતરો દરએક હૃદયે આર અજમાવી જાણુતાર. મેનો મેળાવડો થયો હતો. તેમાં શું હંમણાં કવાયત તાર, તથા શું લડાઈની વખતે મદદને માટે રાખી મૂકેલા તથા શું આગલી લડાઈની અજમા-એસોથી ગાહ થયેલા તથા શું પચારદાર રહેલા શરાબોની હારેકાર કંમેશમ. ધીમતી હતી. એ સૂરમાં પેતા જહુનુની, પેતા અર્ધા જંગલી, પેતા કીનાયાજ, પેતા ખુન ઉપર ચઢેડતા, આફ્રિકાથી લાવેલા “તરકોઝ” લોકોના દોર અને દમામ અજબ તરેહનો હતો. વેરનું ભયંકાર ખુન તેઓની માટી લાજ આંખોમાં પ્રકાશી રહ્યું હતું. પોતાના કુશમતને આપાને આપા આઠ જવાને મારે જંગલી જાનવરોની માફક મોહોડાં વધારી જાણે અર્ધજા ઉભા હોય એવા જાણતા હતા. એ બધી ચક્રવર પોકારતી કે ચાલો જહુએ બર્લીન અને મા-ત્રાનું મેડમ. એથી વધાર સમજની ઉત્તરમાં લોકો શોર મચાવી રહ્યા હતા.

માથ કચાવતા અને

તરફ બાને વ-

ની બા-

લતા હતા કે ગરીબ દિવાના લોકોને અપર નથી કે જર્મ-નોને માટે કેવા એક દહાડાનો તેઓ ખોરકે.

પેરીસમાં જ્યાંહાં જ્યાંહાં તવંગર, નાણાવરીઓ તથા શેઠ સાહુકારો રહેલા હતા ત્યાંહાં ત્યાંહાં અતિ થોડી ગડ-બડ હતી; પણ જ્યાંહાં જ્યાંહાં લશ્કરી શિપાઈઓ મેળા થયા હતા ત્યાંહાં ત્યાંહાં સવારથી તે મઝ રાત સુધી લડા-યક ગીતો, મોહોડાં મોહોડાં જહુનુની બાપણો અને પીકાંઓમાં જાકરોનાં પોકારો ચાલુ રહેવા હતા; પણ એ બધી દોડાદોડ એજા દહાડામાં પુરી થઈ કારણ કે ક્રાન્સનાં પુઠાની બચ્ચને જર્મનીનાં આટકી વાડામાં રહે-માવા હેકારી કાઢાડ્યાં.

યુરોપની બીજી પ્રવચ્ચેમાં લડાઈથી ઉપજેલા દિવાર.

ઇંગ્લંડમાં આ લડાઈ વિષે જોડે વર્તમાન પત્ર વા-ળાઓ વેહેચાનું ગવા હતા તેની ઘણાખરાઓનું એવું મત હતું કે આએ લડાઈનો બજેડો ઉમા કરવામાં ક્રાન્સે પ્રતિપાદોમ કોહોરી રીકુંડે. તેઓએ આલેસ આલેસ જોશું કે મે માટી અને શક્તિવાન પ્રજા આગતમાં વેરનાં બદલાને ખાતર જહુનુનનાં ખાડામાં ઉતરીએ બરી પણ તેઓને બાહાર કાઢી સગાહ સંપર્કનાં માર્ક મેદાન ઉપર મૂકવી ઘણું મુશ્કેલ છે. ઇંગ્લંડની બલી સરકારે બંને બાજી વાળાઓની વચ્ચે પડી નિવેડો લાવવા સાથે ધા-ર્યું, પણ વાત એવીતો રમ્મ ઉપર આવી રડી હતી કે તેથી કશું બની શક્યું નહીં.

રોમનાં શહેરશાહ અને ધર્મનાં વડા પેલા પાપ નવમાં પાપસે પોતાનાં ખોદાઈ આધાની રૂએ બંને રા-જ્યંથીએ ઉપર સમજીતી પત્રો મોકલ્યાં પણ તેની અમર ઉકેરાયથી પ્રજા ઉપર કરી થઈ નહીં. તારીખ ૧૬ મી જુલાઈએ ઇંગ્લંડની રાણીએ એવો ઠંઠરો ફેરવ્યો કે આપણને આ લડાઈની વચ્ચે હરગીસ પડવું જોઈએ નહીં અને બંને મોરકુવાળાઓથી તરત અત્તાહોદ રહી શું બનેછે તે જોયા કરવું. હરેપનાં બીજા રાજ્યોએ પણ એવોજ કરાવ કીધો; અને તે સાથે ફ્રેન્ચો તથા જર્મનોએ એવી કમકાત આવી કે કોઈની નહાના રાજ્યને તેઓએ છોડવાં નહીં. આવી રીતની સમજીતી થઈ રહી હતી તેવામાં તારીખ ૨૫ મી જુલાઈનાં લંડન ટાઈમ્સ પત્રમાં કંઈક એવું લખાણ થયું કે એક મોટો ઘભરાદ ઉડી રહ્યો. એ લખાણથી એવી મતમળ નીકળતી હતી કે ક્રાન્સ તથા જર્મની વચ્ચે કંઈક ઘુસા કોળકાર થયાએ ને કોળકારો ૧૮૯૧ માં સોદાવાની લડાઈ થઈ તેની આગમચીજ ને તૈયાર કરેલા હતા.

એ કોળકાર એવી દિસમતા હતા કે આસીયા સાથે લડાઈ કરી ને ને બાગો પુશિપનોએ પોતાને હાથ

ક્રીષાણે તે ક્રાન્સે બાહ્ય રાખવા. તેમજ ક્રાન્સને પોતાને હુકમખર્ગ મળે એવી પેરવી પ્રુશિયાએ કરવી. વળી જર્મનીના ને ભાગ એઝીયનોનાં હાથમાંથી તે સિવાય બાકીના બીજા ભાગ પ્રુશિયા સાથે મંબંધી જોડાયેલા છે એવું ક્રાન્સે સમજવું તથા પ્રુશિયાને જર્મનીની તથા દરીઆઈ કાન્સથી બેઝનિયમ ક્રાન્સને આપવા મદદ કરવી, અને એવી રીતે એ બંને રાજ્યોએ કોઈની રાજ સાથે અસપાસ એકબીજાને મદદ કરવી.

આવું સાંભળતાં જ ઇંગ્લેન્ડના મિત્રજ જોતો રહ્યો. તેણે બંને રાજવાળાઓને ધુનેગાર ગણી એને પુત્રાસો આલ્યો. એ ઉપરથી પ્રિન્સ બિસ્માર્કે જણાવ્યું કે ૧૮૬૭ માં એવી તરેહની દરખાસ્ત ક્રાન્સ તરફથી તેને થઈ હતી પણ તેનાં રાજ્યે તે બાહ્ય રાખી નહી. વળી હવે નેપોલિયને પોતે પોતાનાં બચાવમાં એવું જણાવ્યું કે એવી એલતેમાં મેં હેલાંતો બિસ્માર્ક તરફથી જ કરવામાં આવી હતી પણ તે તેણે તરત તરક કીધી.

આવી કિસમના વગર ખાતરીના જવાબ બંને બાજુ વાળાએ તરફથી મળ્યા. એ જવાબમાં બિસ્માર્કે ઇંગ્લેન્ડને ઉડાવ્યું હોય એવું માનવામાં કસો સક રહેતો નથી.

તરત ઇંગ્લેન્ડે ૧૮૭૦ ના આગસ્ટ મહિનામાં બંને રાજવાળાઓ હજૂર એક કોલકરારનું પાંચ રજુ કીધું અને તેમાં એવું જણાવ્યું કે બેઝનિયમને કોઈની રાજ વાળો છેડે નહી અને જો તેમ થયું તો ઇંગ્લેન્ડ પોતે તેની હિમાયતે આવી તેનો બચાવ કરશે. એ કોલકરાર ક્રાન્સે તથા પ્રુશિયાએ બાહ્ય રાખી પોતપોતાની સહી કીધી. હવે પેરી તરફ લડાઈનો નોક ઉપર આવી રહી હતી તેથી તારીખ ૨૮ મી જુલાઈએ ક્રાન્સને આ હ પોતાની સાથે પોતાના જીવાન મેટાને સ્વાર કરી મેટા બંને કિલ્લા બ્યાંહાં ફેંચાવું લડાઈનું મથક મારેલું હતું ત્યાંહાં રવાના થયો અને આખા કુશિપની આસાવંત આંખો તપાવી રાખી કે કોણનું તાલે બરગરનીનાં બી-આખાનાં જુલું પડે છે.

પ્રકરણ ૨ જી.

જર્મનીનું લશ્કર—કોટ વોલ મેલટકો—ક્રાન્સનું લશ્કર—નાઈઝરબેન આગળ ફેંચો અને જર્મનો વચ્ચે ઝડપાઝડપી—શાહા નેપોલિયને તથા રાજ ઉત્તિપમે પોતપોતાનાં લશ્કરને આપેલા ઉલ્લી ઉકેરણી—ક્રાન્સના લશ્કરનો હાલહવાલ નૈપારો નિંમે નેપોલિયનના વિચારો—સારથક આગળ લડાઈ—નિમ્નલિપર—ફેન્ચો તથા પશ્ચિમનોમાં ફાર્ગોનાથી વપરાતાં હથિયારોમાં પુરુષાલિયા—ફેન્ચોની હાલહવાલ—ફેન્ચોનાં શત્રુઓનાં બિરોધ

જર્મનીનું લશ્કર.

હજોતો જર્મનીથી રવાનાં થયેલા લડાઈનો જાણુષ ક્રાન્સ જર્મ જવાબ લઈ પાછો ફરે તેટલાં તો પ્રુશિયા પોતાના તમામ લશ્કરને વિજળીના ઘોડા ઉપર સ્વાર કરી ક્રાન્સની હદ ઉપર આવી લાગી દુકમનોની રાહ ઘેરી બેઠું. કપી તરેહનું એ લશ્કર હતું? કપી તરેહની તેની હિલચાલ હતી? કેવી રીતની તેની ગોઠવણ હતી? નહી કે મંખાપીર હરીફાઈ ઉપર માત્ર અસર કરવા આખાં જર્મનીને ત્યાંહાં અણુધડાની માફક લાવી ઉઠું રાખ્યું હતું. નહી કે વગર વિચારની, વગર અનુભવની, વગર ક્વાં-વતની એ લશ્કરની હિલચાલ હતી. નહી કે તેની ગોઠવણે કોઈની કાયા મગજને કીધી હતી. જરા વારમાં એ બારી લશ્કરે પોતાની અગણિત મંખાપી પોતાની સૂઝમાં ઉભા રાખેલા કદાવર, તનદરેસન, ક્યાવલા, હિંમ-તાવાન અને ધીરા મિત્રજનાં સિપાહીઓથી સુધરેલા જમાનાને સમુગાર આપે; એક મોટા રાજ્યને જીત આપે, લશ્કરી હુનરને માન મળે એવી તરેહની ગોઠવણે આખી દુનિયાને હેરતમાં નાખી. અજબ ને-વું છે કે એક બીજા બીજાનાં પ્રુશિયા જંગનાં મેદાનમાં

૪૧૨,૦૦૦ પાયદળ, ૪૭,૮૦૦ યાજ્ઞવાર અને ૧૦,૬૦૦ તોપ લાવી ઉભી રાખી. એ ગંજવર લાગુ ભાગ ક્રીષા હતા. એ ત્રણે લશ્કરોની સરદાર રાજ ઉત્તિપ-મના હોકરા તથા શાહાનવા ફેરિક આર્ચ અને ને-નાલ દેનમેટના હાથમાં હતી. તમામ એકંદર લ-શ્કરની સરદારી રાજ ઉત્તિપમના પોતાના હાથમાં હતી. એ ત્રણે લશ્કરોએ બેંધક રાહીત ને પશાર કરી તણુ જઈ જાવું મથક ઉપર છાવણી નાખી. એ ત્રણે છા-વણી વચ્ચે આગગાડીની મારફતે સર્વ વ્યવહાર ચાલી શકે એવું હતું. વળી તે લશ્કરોની પાછળ એવો મજ-બૂત બચાવ રાખ્યો હતો કે જો કદાચ હાર પાછું હડવું પડે તો તેઓને કશી અડચણ નહી થાય. નજીક ત્રણ અઠવાડીઆનાં અરસામાં એકબીજાની મારા કુશિ-પને ધમકે એવું લશ્કર પ્રુશિયાના રાજ્યે લાડી ઉઠું કીધું તે ઉપરથી વિચાર જાય કે તેઓનાં બે વર્ષ આગળથી ચાલેલી હશે.

હેર થાય કે રાજ ઉત્તિ-પાઈ પી એ ઉપ-ડયા હશે

તેવારી ઘણો વખત સુધી યુધિયાએ શું ફેરવોથી કે શું તમામ હુરેપથી છુટી રાખી. વળી તે આય એવીતો મરથ કવાયત લશ્કરી માણસોને મળેલી હતી કે જેમ તેઓની સંખ્યા વધતી તેમ વધારે ઝડપથી જરાની અડચણ વગર મેંઓ કામ કરી શકતા. જાણે એક મોટા કિલ્લાને જેમ મજબૂત પૈડાં અને કમાનની મારફતે જ્યાંહાં જ્યાંહાં મહેલાઈથી લઈ જઈયે તેમ આંચે ભારી ફોજ સંપૂર્ણતાથી કામ બચતવતી હતી. હથીઆરો—પોશાક—આરાક મન્યાદિ વતરોગેની એવી ગોઠવણી કરી રાખી હતી કે જાણે કશીની અડચણ વગર એક માં-આની માફક મર્વ વગર હરકતે પોતપોતાનું કામ કર્યા જતા હતા. લશ્કરને વિજળીના તારથી, ડાકથી, રેલ્વેથી અંદરની મગવડ કરી આપી હતી કે ગમે એટલા દૂર પ-

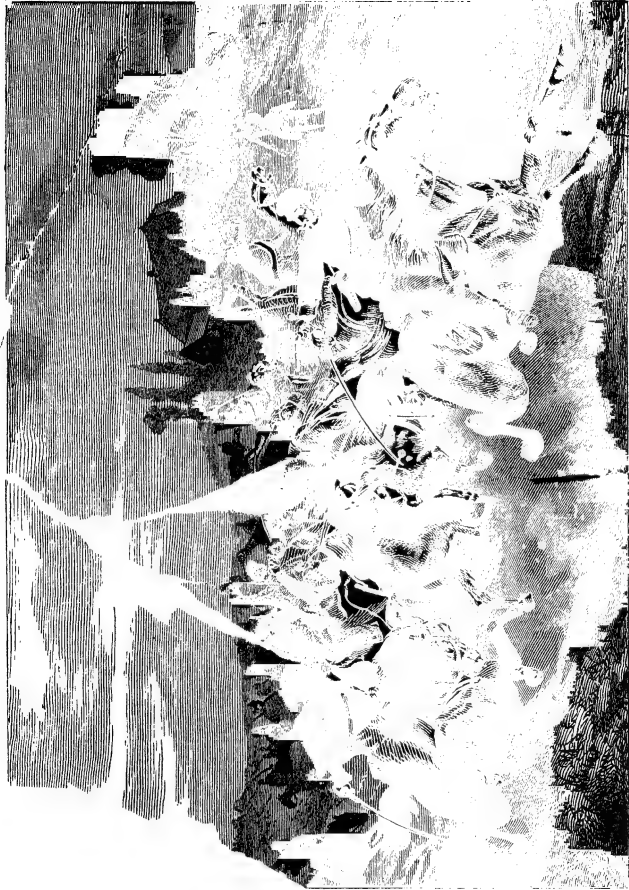
ડ્યા હોય તોની એકનીજ સાથ સેહેલાઈથી મંદેશે તે-ઓ મચાવી શકે. દરએક ટુકડી સાથ મુએલાં માણસોને ફક્તાવનારા હાજરજ્જ હતા, તે સાથ દરએક શિપાઈનાં ગ-ળામાં તેના નામ નિશાન, ઓળખ સુધાંની છાપ હતી કે જેથી તે જો મરણ પામેતો તેની તરત ઓળખ ધાવ અને આપર સાથ તેના શરીરને ધોરવાથી કરવામાં આવે. વળી જો કોઈ ધાવત થયો તો તરત તેને તેની હપ્તકત સુધાં દવાખાનામાં મોકલી દેવાની પૂર ગોઠવણ હતી. અચિત આવી મગજી મગવડ જોઈ ક્રિયા દેશ ઉપર જન ફિદા કરનાર થામ, ક્રિયા દેશની આપર જન-જવનાર શિપાઈ પોલોમ હિંમતથી જંગમાં ઉતરવાને જરાની આંચકો પાથે ?

કોંટ વોન મોલટકી.

ના ઉત્તિ કરનાર—
ના તીક્ષ્ણ
કપો

બુદ્ધિવાન ઇંગ્લેન્ડ હતા ? લોકો માંભળી પરિપર અજગ
થયે કે આજ કાલ આપ્પા હુરેપમાં બલકે તમામ સુધ-
રેલી જગતના લડાઈના વેપારમાં એકજ અને હુશિયાર

નાઈદરબોન આગળ કે.એ. અને જર્મની વચ્ચે યુદ્ધાક્રડણી.

યંત્રાર પેલા પોત મોલટકીએ. એ અમીરજોદા અને ૧૮૦૦ ની અંદર ડેન્માર્કમાં જનમ પામ્યો હતો. પોતાની ન્હાંગી વયમાં ડેન્માર્કમાં જ તે લશ્કરી ચાકરીમાં રહ્યો. ત્યાર પછી તે પ્રુશિયામાં ગયો અને જ્યાંહાં લાંબી વખત સુધી લુદ કળામાં માહેર થયો. પોતાની લાંબી મુદતની મેહેનત તથા માન અને ૧૮૧૪ ની ડેન્માર્ક સાથની લડાઈમાં તેણે વાપરી પૂરતી અભ્યાસ મેળવી લીધી; પણ તે કીર્તિની જ્યંત્રે જુરસી ઉપર અને ૧૮૧૬ ની પ્રુશિયાની ઓસ્ટ્રિયા સાથની લડાઈની વેળા મેઠા. એ અભ્યાસ જેવા અપળ મગજનો જુદો લડાઈની એવી ગોઠવણ કરે છે અને એવી રચના રચે છે કે તેમાં કદીયી તે નિષ્ફળ થતો નથી. જાણે એક છુપા બાજી માફક લેકો નહીં જોય તેમ પોતાની બધી શક્તિનાં જોરે પોતાનાં બારી જંગી દેવા ઉભા કરે છે અને કામ પડ્યે લડાઈની મસ્તીમાં તેઓને કાણ જાણે કેવી રીતે છોડી દે છે કે તેઓ દુસ્મનોનો જરાવારમાં ધાણ કાઢી નાખે છે. કાંઈ દહાડેની એ ધણી લડાઈની હરોલમાં યા પછવાડે કોહને દિસતો નથી. જંગની વખતે લડાઈની ગોઠવણનો તથા જંગના નકાશો પોતાની આગળ લઈ એકો એક દુરનાં તંજુમાં મેથે છે જ્યાંહાં તે તારની મારફતે સાલતી લડાઈની અંધ મેળવે છે અને પાછો પોતાનું નકી કરી તારની મારફતે જંગમાં આપે છે. યા કળા વાપરતી, દુસ્મનોને કેમ હડાવવા, ધાવણી કેમ બદલી નાખવી, ક્યા રીતે જુદા-કરવી તે બોલ મેઠા સરદાર ઉપર હુકમ માણે છે અને તેમાં તે કાવે છે. જાણે એકાંત મેથી વગર દરકાર એકો આખાં દુસ્મનોનાં લશ્કર સાથું લડાઈની સેતરજ રમે છે અને એકલો અલુદીક અણુજણે દુસ્મનોનાની બારી ફોજોને માહાત કરે છે. એ દુનિયાને હંફાવનાર ધણી આજ ૭૦ વર્ષની જુદી વયે પુરોલે છે. તેનાં બેહુરા ઉપર સામકીની કરમલી વળેલી છે. તેનું કપાલ ઉડું દિસે છે, તે હમેશાં ગંભીર દેખાવેના, પોડાનો બેહુરા તથા માંથાનો, વિચારવંત બેહુરાનો આપણી નજરે પડે છે. એનું જાણવાજોગ ચિત્ર પાસે બિરાજતું કાંધું છે. જેમ રાજકુમારી બાળતોનું ચક્ર ફરવાના જુદા બિસ્માર્કે તેમ લડાઈની સેતરજ રમનાર જુદો મોલટકીએ. પ્રુશિયા અર્જન બાગ્યાશાળીએ કે જા જુદા જુદા તેનાં નામને જ્યંત્રે એ પોહાં-માડનાર મલ્કા છે. રાજ જોઈયેતો જુદો, પ્રધાન જોઈ-એતો જુદો. જર્મની જાણે અધીર હોય કે એ જુદા-ઓ જો થોડા દહાડામાં મરી જશેતો પછી કાણ તેઓને પોતાનાં અભ્યાસશક્તિ ભરેલાં મગજે સત્તા આપવાનું છે, એથી કરીને હાલ તરત જેટલા લાભ લેવાય તેટલો એ પ્રુશિયાને લઈ લે છે; કારણ કે વારંવાર કંઈ એવા બિસ્માર્ક તથા એવા પોત મોલટકી પેદા થવાના નથી.

ક્રાન્તિનું લશ્કર.

હવે ક્રાન્તિની પૂર્વ હદ આગળ જે ક્રાન્તિનું લશ્કર આવી એકનું થયું હતું તેની એકંદર સંખ્યા ૧,૬૫,૪૦૦ પાયદળ, ૧૮,૪૦૦ ઘોડેસ્વાર અને ૪૫૬૧૦૦ પોતાની હતી. એ ઉપરાંત માર્શલ ક્રાન્તિનું અને જિનરલ ફેલિક્સ ડુ-આના હાથ હેઠળ ૬૧,૫૦૦ પાયદળ, ૧૨,૩૦૦ ઘોડેસ્વાર અને ૬૯૮૦૦ તોપ મદદની વખતને માટે રાખી મૂકી હતી. પીરીનીત્રનાં પાહાડ જે સ્પેન અને ક્રાન્તિ વચ્ચે આવેલા છે, ત્યાં કેટલુંક ફ્રેન્ચ લશ્કર રાખ્યું કે સ્પેનનો રાહબાટ અને હિતસાજ તપાસે. વળી થોડીક દરીઆઓ ફ્રેન્ચ પ્રુશિયાનાં ઉત્તર તરફના કિનારા ઉપર ધમારો કરવાને સોંકી હતી પણ ક્રાન્તિના અસાવની મોટી ફાજની મુખ્ય સરદારી સાહા નેપોલિયનના હાથમાં હતી અને તેના હુકમોને અમલમાં ધાવનાર તેનો મદદગાર માર્શલ લમ્ય હતો. વળી ત્રામ લશ્કર જે પાંચ ભાગમાં વહેંચી નાખ્યું હતું તેનાં જુદા જુદા સરદારો માર્શલ મેકમેહેન, જનરલ ફોર્માડ, માર્શલ મેઝેન, જનરલ એડમીરાલ્ટ અને જનરલ કીપેઈ હતા. એ વતરોગે હમ્પરિયલ ગાર્ડની કુકડી જનરલ જ્યુબીકોના હાથમાં હતી. પ્રુશિયાનો ની માફક આગ ગાકીથી સંદેશો સ્વત્તાવનો ફ્રેન્ચોને પણ મોટા ફાયદો હતો. જે ને મધ્ય ફ્રેન્ચો કરી મેઠા હતા તેની પાછળ બચાવને સાથે આગમ્ય, મેટ્ર, બીચી, ફાલ્સમ, થિયોનોવીક અને ટુજનાં મળ્યૂત કિલ્લા હતા.

નોર્મલ અને જર્મની વચ્ચે લડાઈ.

અરેખર જોતાં લડાઈતો તારી યુવા-ઈએ જોહરાત જાણવામાં આવી પણ આગમ્ય-ધીન ફ્રેન્ચો અને જર્મની વચ્ચે લડાઈ થતી આવી જેમાં વારંવાર એક મ-યક ઉપરથી બીજા સાથે મધ્ય તોડી નાખવા વચ્ચે આવેલા સડકનો રસ્તો જર્મની ઉમેડી નાખવા યા વચ્ચે બાંધેલા પુલો તોડી નાખવા. પણ જુદાઈની આખેરીએ જર્મનીએ બારી હિંમતનું કામ દુસ્મનોનાં ઘરમાં જ કરી આવ્યા હતા. આસરે વીસ જર્મન ઘોડેસ્વારો દિસાદિસ ક્રાન્તિની હદમાં પોતરખર્ચે આગળથી દાખલ થયા અને સડકના રસ્તાની પાસે ઉભા કાંચેલા વિજ-ગીના તારને કાપતા કાપતા એક ધણુકા માર્શલ સુધી નાહરેધોન આગળ જઈ પોહાંતા. બીજા દહારે એ સવારો જવારે આસાએમથી વગર મુંપડામાં નાચેતો કરતા હતા તેઓ તેઓને આખેરી પડયા બરેલા અધર મારે.

ઝડપાઝડપીના ખરે આકાર ધ્યાનમાં આવવા સાર પા-
સેનું ચિત્ર પુરતું થયું. એવિ -હાની -હાની મારામારી
વારંધાએ થતી હતી અને તેમાં જર્મનીની એવી મત-
લબ હતી કે પોતાનાં થોડાં થોડાં માણસોના ભાગ આવી
દુશ્મનની છાંયણીનો તથા ગોડવણનો સાર મેળવે.

શાહુ ને પોલિયને તથા રાજા ઉલિયને પોતપોતા
નાં લશ્કરને આપેલી છેલ્લી ઉકેરણી.

તારીખ ૨૮ મી જુલાઈએ ગમગીન તથા મિમા-
રીથી હલાક થતા ચેહેરા સાથે શાહ સરદારી લેવા થકી
મેટ્રા આગળ આવી પુગો અને તરતજ પોતાના લશ્ક-
રની નીચલી ચોગના કીધી. તેણે જણાવ્યું કે “શિપા-
ઈઓ! દેશની આખરે તમા માલેકપણું જાળવવાને ખા-
તર હું તમારી ઉપર સરદારી લઉં છું. કુરોપખંડમાં ઉભી
થયતી એક સરસમાં સરસ હરીકૃતી રોજ સામું તમોને
લડતું પડશે પણ તમારી બહાદુરી આગળ એવી કંઈક
અગણિત કોનો હડી ગયલો. એવો બનાવ હવણું
પણ બનશે. લડાઈ થણી ભય ભરેલી થશે કારણ કે
તડાઈનાં મથકો ઘણા મજબૂત છે; પણ જે શિપાઈઓએ
આફ્રિકા, ચીન, ઈટલી, રશિયા અને મેક્સિકોમાં ધુમ
મચાવેલી છે તે શિપાઈઓનાં શૂરાતર આગળ એ અઝ-
ચણે શું બિચાદમાં છે. ફ્રેન્ચનું લશ્કર પોતાની જાતી
ફરજથી, દેશના ખારથી તથા પોતાની કલાવતની મુશ-
તાકીથી ઉશ્કેરાઈ કેટલું કરે છે તે તમારું જ દેખાડશે.
આપણા બાપદાદાઓએ શું કીધું પર વિચાર કરો.
અને તેઓનાં પગલાં પર...” ના હાથ બિડો. આખા
કુરોપખંડ. “દુનિયાની નજર તમારા ઉપર ફેરેલી છે.
કુરોપખંડ. સુધારાનું તાલે આપણી જિત ઉપર આ-
ધાર રાખે છે. “શિપાઈઓ તમે દરએક તમારી ફરજ
અદા કરો. આ દાવ તમને મદદ મોકળશે.”

હવે પેલી તરફથી તારીખ ૩૧ મીએ પ્રુશિયાનો
રાજા ઉલિયમ લડાઈના થોડા ઉપર સ્વાર થઈ નીકળ્યો.
તેણે તે પેળા જણાવ્યું કે જર્મનીની તથા ખીજ આપણા
કીમતી મંરથાનોની આખરે ખાતર આવી વિકટ લડાઈ
હું માથે ઉઠાવી લઉં છું. એ લડાઈનું ખી મારાથી નથી
રેપાઈ થા એના ખુરાં ફળ હું ચખાડવા નથી માંગતા;
પણ બાપદાદાઓની વહાલી જમીનને ખાતર લડાઈનો
પેગમ મારે કમલ કરવાની ફરજ પડે છે વારંતે આવી
વખતે હું બધા યુનેહગારો તથા કેવીઓને મારી બહુ છું.

લશ્કરની હાલહવાલ તૈયારી વિષે

ચિતના વિચારો.

જી. તેઓના ખુદરતી
કામ ચાહોમ
આગર

હોય છે. કોઈખી બાબતને માટે જેવા તેઓને ઉશ્કેર્યા કે
તે બાબત ઉપર તેઓને ધસ્યા જતા અટકાવવા નહી
જોઈયે. જો કોઈખી જોરાકની લેહજત વિષે ફ્રેન્ચની
આગળ તારીફ કીધી તો તેઓની લાગી ભુખે તરત તે
જોરાક લાવી તેઓની હાજર કરવા જોઈયે થા તે જ્યાંહાં
હોય ત્યાંહાંથી આઈ જવા તેઓને અટકાવવા નહી જોઈ-
યે. પણ એવી તેઓની આસીવતથી આ લડાઈને વખતે
ઉત્કૃંજ થયું છે. તેઓનાં ઉશ્કેરાયલાં મજાજને એકદમ
ઉત્તેજન મળ્યું નહી. લડાઈખરવા થઈ પણ તેઓની તૈયારી
પુરીપાકથી થઈ નહી જેથી તેઓને વાજાત જંગનાં મેદા-
નામાં હોકેલ્યા નહી જેથી તેઓના મિજાજ મરી ગયા અને
માર મારવાને બદલે માર ખાતી હાનતમાં આવી પડ્યા.
શાહ ને પોલિયન પોતે જાહેર કરે છે કે લશ્કરની જોઈની
તૈયારી હતી નહી. ફ્રેન્ચનાં તાજુબ મનને જોરાક આ-
પવાનો વખત થણે થોડા હતા. તેને માલમ પડ્યું કે
જેથી તે આશા રાખતો હતો તેનું તેનું લશ્કર મંખ્યામાં,
કલાવતમાં, લડાઈનાં સરંભમાં, આધારોકીમાં કશામાં
તૈયાર થા પુરતું નહી હતું. દુશ્મનો કયાં શુધી તૈયારી કરી
ચુકે છે. તેઓએ કિયાં કિયાં મથકો રાક્યા છે તેની તેને
કશી ખબર હતી નહી. પોતાની પેહેલો કરાવ મેક્સી-
હોન સાથે એવો કીવેલો કે રાકીન નદી પસાર કરી જઈ
ઉતર તથા દક્ષિણ જર્મનીને અજગજ રાખ્યાં અને મોટી
ફોતે મેળવી પ્રુશિયાની સામે થવા ઈરાદી તથા એઓની-
યા સાથે મળી જતું રહ્યું તેતો કંઈજ વળ્યું નહી. લ-
શ્કરમાં દમ હોયતો એ કામમાં તે હામ બિડે કે, પણ
તેની આગમજતો પ્રુશિયાનો પોતે સામાં કાન્સમાં ધસી
આયા. જર્મની ઉપર હોમલો લઈ જતાં શાહ કાન્સને
બચાવવાની ધાસ્તીમાં આવી પડ્યો. શાહને વળી વ-
ધારે સાફ જાહેર થયું કે લશ્કરની ગણતરીમાંની તે ક-
ગાયો. જે લશ્કર તેને બનાવ્યામાં આવ્યું તેતો માત્ર
કાગળ ઉપર મેલુંજ હતું. મેદાનમાં તેટલું દિશ્યું નહી.
સારંશકની લડાઈની વખતે ૨૫૦,૦૦૦ માણસોનાં લ-
શ્કરની વધી રાખી હતી તેને બદલે ૧૪૦,૦૦૦ માત્રમ
પડ્યું. વળી તે વતરોગે મેક્સીહોનનું લશ્કર કે જે મ-
વંથી બહાદુર, મર્વંથી કલાવજ હતું તે પોઈની લડાઈની
વખતે દુશ્મનનાં તોપખાનાથી ધાસ્તી આઈ ગયું અને
સામે બતલે ઉઠાવી છુટું પડી ગયું. વળી દીરીઈનું
લશ્કર કંઈખી જાણવાજોગ મારામારી કરવા વગર થા
દુશ્મનની સામે હરીફાઈ કચ્ચા વગર હાર ખાઈ
હિયકારાપણે સામે કેટજોક લડાઈનો અસખાબ જોઈ
મેટું. એ ઉપરાંત કમ્પુલાત પ્રમાણે ખીજું વધુ લશ્કર
કાન્સથી આવી થક્યુંજ નહી, પણ જર્મનીતો જાણે દર
રોજ નવા ગંજવર લશ્કરને જનમ આપતા હોય તેમ
તેની રેલ લાવવાનું ગયા. એ ઉપરથી સાફ જાણ

આરબ્ધક આગળ એક ટકડો ઉપરથી શાહ નરેશિયન પોતાના બેટાને
દડાપત્રો દેખાવ પતાવેછે.

આપું કે ક્રાન્સ કોઈકનું દમર મારવું, કોઈકની હતરાણ કરવું હતું, તેનું લશ્કરી આતું હાલકલાલ, તેનું મોઢીઆનું લુટચું, તેનું તિજોરીઆનું ચોરકું માલમ પડ્યું. આટલા દહાડા સુધી એક શેખમસલીની માફક દુનિયાનું જોડું બેહેરત બેઠો તેઓના હાથમાંજ છે એવું તેઓ સમજતા હતા. પોતાની ગરીની જુમારમાં આગળી કાર્તિ, આગલી જિત, આગળી જાહેરાતોની શ્રુતિઓને પૂજતા હતા. લશ્કર માત્ર મત્રામાં, અમલદારો માત્ર મત્રામાં, શેઠનથાહ માત્ર મત્રામાં ગરકાવ બનેલા હતા જેથી બધાનું સત્યાનાથ વળું.

સરદારોમાં, સેનાપતિઓમાં, શપેસાવારોમાં શુરાતન તથા જંગના વિચારોનો હોતોજ નહી. લડાઈપર નહી પણ જાજમત્રા મારવા ગયા હોય તેમ બારે રંજ જેવો ઘોડેવાર થઈ દુશ્મનોનાં મથકોની જોસતેજો કરવાને બદલે મુંદર માર્કીઓમાં ખિરાણ કરવા નીકળતા. રસ્તામાં જંગનાં મેદાનમાં પોતાનું રંગીલું પેરિસ સમજતા. ખરાબ બદલાતી રેતોના મંગમાં બેસી દર રાત્ર તરેહ તરેહવાર પકાઉં ઉપર હાથ નાખતા, જાણે તેઓ તેના નામને ખાતેજ રણમાં આપ્યાં છે. જાણે તેઓના આપદાસ આક્રમકોની ઉતરી આવી દુશ્મનોની સામે લડશે એવા ધુનમાં ધુનમાં આજે જનમ સુધી નહી મટે એવા નાનાશીનો કાજો દીવા કાજો ચોટાડી બેઠા છે. આપણી બધી શાહને અખર નહી હતી. પુર આપણી કુતેહમંદ લડાઈમાં હાથ કરવા તે હાંસી ભરવો પેરિસથી નીકળ્યો પણ મેટ્રા આગળ આવી જોતાં ધબરાયો. પોતાની ધારણામાં કમી, ક્રાન્સ બેહેરમત થયું, આ વિદેશી બેહેરખાનીનાં જીવનમાંથી હાંદસાના તડકામાં આવી પડ્યું; અને પોતાની બુલ ધણીજ મોડી જોઈ.

સારથક આગળ લડાઈ.

જ્યારે વગર વિચારે જુલાવાનાં બિઆબાનમાં ભારવાહ આવી મુસ્કેલ લડાઈ માથે એવી લીધી તે પછી થું કરે. કોઈની રીતે તે ચકાવવી જોઈયે, કોઈની રીતે તેની સામે થઈ કંઈની નિરોડા જિતને ખાતર નહી તે માત્ર આપણને ખાતર પણ લાવે જોઈયે. તો ૩૦ મી જુલાઈએ ફ્રેન્ચ લોકોએ સારથકનાં બોલમાં શેહેર ઉપર હુમલો કર્યો પણ તે તરત પ્રશિયનોએ હકાવી દીધો. બીજી આગસ્ટે ફ્રેન્ચોએ ફરીથી હુમલો કર્યો અને તેમાં તેઓ હાથ્યા. પેરિસથી આશરે ત્રણસો માઈલને છેટે સારથકનું રાજિવામણું શેહેર આવેલું છે. એની બાજુએ સાર નામની કૃષ્ણ પત્તી વહે છે. આપણો દેખાવ ધણી જોવાલાયક અને મનહરણ કરનાર છે. મોટી મોટી ટેકડીઓ, તરેહવાર જાતની લીસાતરીઓ, સ્વચ્છ પાણીનાં નિર્મળ ગ્રા આદિ થી તહિ વેહ-

તા જણાય છે, જમીન ધણેકેકાણે રથાળ છે. બેહદ કોબાની ખાણો જોજુદ છે અને આસપાસ અચાવને ખાતર જળરદત કિલાઓ આવી રહેલા છે. અહિંયાં એક ઉંચી ટેકડી ઉપર શાહ નેપોલિયન પોતાના અમલદારો તથા પેલા જુઆન મેટ્રા સાથે ઉભેલા છે અને લડાઈનો હિગમ ચિંતાવુર થઈ જોય છે અને નિશાન કરી પોતાના મેટ્રાને કંઈ દેખાડે છે. એ બાબતો આજે દેખાવ પાસેનાં ચિત્ર ઉપરથી માલમ પડશે.

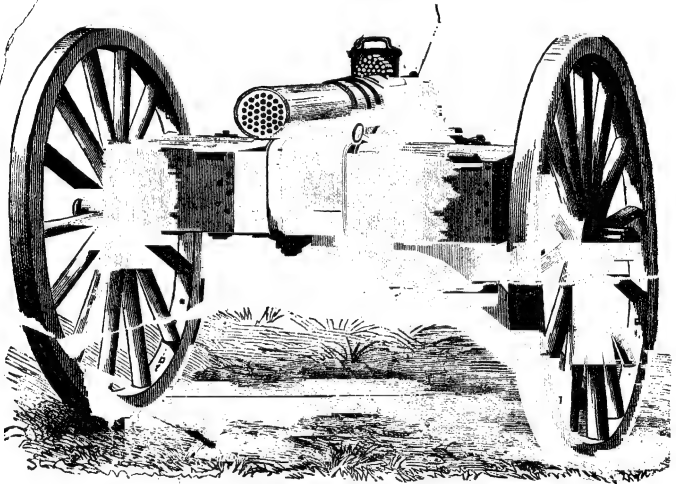
સારથકનું શેહેર અગત્યનું હતું અને એક રીતે જોતાં ફ્રેન્ચ શિપાઈઓની ઉત્કટ નહી તોડવા સાર શેહનશાહે તે ઉપર હોમલો કરવાને હુકમ આપ્યો. એ શેહેર જર્મનીનાં હાથમાં રહેવામાં ફાયદો એ હતો કે ત્યાંથી ત્રણ ત્રણ જૂદી જૂદી આગગાડીની સડો બાંધી હતી કે જેની મારફતે સરેજમ લડાઈનો અશ્વખાલ જોઈયે તેટલો અને જ્યારે પસંદ પડે ત્યારે લાવ લઈ જઈ શકે. વાસ્તે એવી જગ્યા દુશ્મનોના હાથમાં રહે એવું શાહએ દરસ્ત ધાર્યું નહી તેથી તેણે તરત તે ઉપર ધસારો કરવાની પરવાનગી આપી. સવારનાં નવ વાગ્યાથી લડાઈ સર થઈ તે છેક બપોરનાં એક વાગા સુધી ચાલુ રહી; અને શરૂઆતમાં તો ફ્રેન્ચોની સામે કુતેહમંદ ઉંચું કરવા લાગ્યું. પ્રશિયનોના તોપના મારાથી ટપોટપ બકરાંની મિશાળ ફ્રેન્ચો ગમડી જવા લાગ્યા; પણ અંતે જ્યારે એના પેલા રાક્ષસ પેલી લાંબી મુદતે અને બારી હિંમત પેલા કાંધેલા ભયંકર તોપોના સાંચો પેલી મિત્રોવારના પેલા વહેલી મદદ ફ્રેન્ચોએ આપી ત્યારે લડાઈનું મુકાબ ફરી ગયું અને જીતનાં મુકાબ આ ગંભીર યંત્રથી પ્રશિયાના કદાવર શિપાઈઓએ હાર આપી નાથવા માંડ્યું. તેઓ સારથક શેહેર ફ્રેન્ચોને મોટે જોડી આપ્યા. પણ અરે મિત્રો! મુંઝાણ છે? તારામાં કેરી કેરી શક્તિ છે, તારાં જોરો? તારી યનાવટ કેવી છે તે દુનિયામાં લડવામાં જોઈને બેહેર કર કે તારી ભયંકર અશ્વર પિછાની કોઈ દહાડો તારો ઉપયોગ ચાહે.

મિત્રોલીયર.

“લડાઈ! ભયંકર લડાઈ! જીવનને જાંબે કરનારા જીવમ જમ! પછીને પાપમાલ કરનારા પાપી પલીદ! વિષાવ વણજને નાથ કરનારા, સુખ સંપતિનો પ્રિય લેનાર, મનુષ્ય જાતનું ચિત ચેરવનાર ચંડાલ! તારાં નેચ કદમ પગલું પૂલીની હસ્તીથી તે આજ મન... રંવાર આ દુનિયાને ધુલવવું આવ્યું છે! લડાઈથી દેશો, લડાઈથી શેર... એ અને પ્રજાઓ... કદર નિર્મ... લ...”

રથી હાલ પ્રુશીઆનો કાન્સને ક્ષત્રવેલે. જમાનાના સ્થ-
કરને ફેરવનાર, અસલી શેહેનશાહોતોને જમાનામાં લો-
રાવનાર, અને મગરૂર ચિપાહોને નરમ પાડનાર સા-
ધન લડાઈ છે. કોઈની દેશમાં મોટા ફેરફાર સે કંડો વ-
રસો થયાં હોય, કોઈની નવી કળાકૌશલ્ય અનુવાળામાં
આવી હોય, જે કારણથી માણસનું જોરાવર થવાને
આવર થતી હોય; હુકમાં કોઈની માહાબારત બનાવ
બતનાર હોય તો તેની હરૌશમાં પેહેલા લડાઈનો દેખાવ
નરૂર પડે છે. એ હિંગામમાં વેપાર વણજ બંધ પડે છે

અરે, પણ વળી હંમેશ ઉપયોગમાં ન આવતી વસ્તુનો
અપ નીકળી આવે છે. મગરૂરની મગરૂરી પુટે છે, પ્રજા
પોતાની નાકેતી જોય છે. એ નાપાક પલીદની ધારતીએ
સ્વદેશ મન્યૂત કરવાનું સુજ પડે છે. ના—એટલુંજ
નહી પણ સામે હરીફ જે તૈયારીઓ કરે તે કરતાં વધારે
ચહડતા થવાની ઉચટ છુટે છે. સ્વપનામાં નહીં હોય એવી
ચીજો અનુવાળામાં આવી છે, કાને સાંભળેલાં કેતક આં-
એ દીક્ષામાં આવ્યાં છે. પેહેલાં માણસ જાતે ચીદમાં આવી
પથરથી માથું ફાડી પોતાના બાઈબંધનો જીવ લીધો હ-

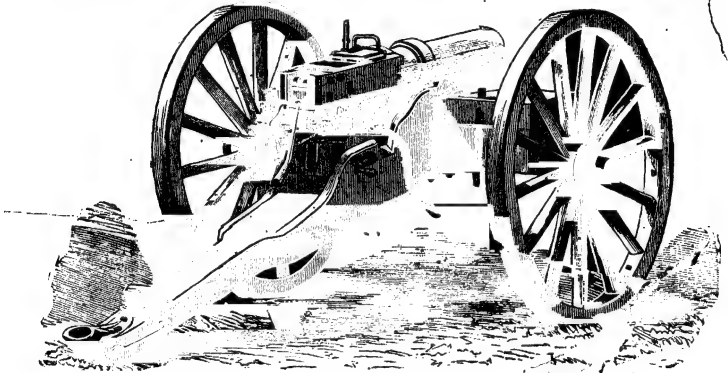
મિત્રેલીયર (આજકાલનો દેખાવ.)

તો. પછવાડેથી લાકડીઓ અને સોટાઓની ગરજ પડી,
પણ તેની સાધારણ થવાથી હાથના અને અંગનાં બળ
ઉપરાંત બીજા કોઈ બળની ગરજ લડનારાઓને માલમ
આવે છે. તેની પુરતી ન માલમ પડવાથી
વાળાંમાં આવ્યાં. તેથી ઘણાં વરસ
... જાં મિસાદમા ? ચુરજ, ત-
... પણ તેની વ-
... ની આ
... થઈ

શકે તેમાં કોઈ દમ નહીં ! કાંઈ એવું જોઈએ કે લગાર
દૂરથી મારામારી થાઈ શકે. તોરથી આ ગરજ સરી
શકે પણ બાઈબંધનો જાત લેવાને તે પુર શક્તિવાન ન-
હોં મોટે નાચાર ! તેની હથીઆર ફોકટ ગઈ. કોઈ
અકસમાતથી દારૂગોળાની બલાએ આક્રમ સુજ પડી, અ-
ને ત્યારથી લડાઈના હેતુનાક રાક્ષસનાં પડ વિખર્ચી,
લાખો આદમીઓની જુવારી ત્યારથી થવા માંડી. બા-
હાદુર લડવાઓને બદલે હિંમકારો બાગ લડાઈમાં વધારે
આવવા લાગ્યાં, મન્યૂત બાજુ કરતાં ચોકસ નેમવાલા

વધારે પોશાવા લાગ્યા અને લડાઈનું રંગરૂપ ફરી ગયું. હાફગોળાની મદદથી પેહેલાં થોડા કુટ ગોળી દૂર ઉડાડવામાં આવી પણ આસ્તે આસ્તે પાંચસો ચાતસોથી તે હજાર વાર દૂર ફેંકનારી બંદુકોએ જન્મ લીધો. પણ બંદુકો તો એક ગોળી ફેંકે, ને ધણુતો એક જીવ મરણુ પામે તેમાં શું વળ્યું ? એ રીતેતો પાંચસો માણસ મારવા માટે પાંચસો ખીન્ન આદમીઓ અને પાંચસો બંદુકો જોઈએ. ક્રાન્સ એવું ન થાઈ શકે કે સો આદમીઓએ ૫૦૦ ગોળીઓ ફેંકે અને ૫૦૦ આદમીઓને બચ પડે ? ઉપરાંત જોળારો જ્યારે બતાવ્યાં ત્યારે કાળાં માથાંને માનવી આ કથી વગર રહે ? અજબતાં નહીં. પેહેલાં ચક્રમકની બંદુકોપરથી તોટીપર આવ્યા, ત્યાંથી ખીન્ને સુધારો

થતો આવ્યો. યુનીડર, સ્ક્રીવેલોડર, હેનરિ માર્ટીની, નીડમ વગેરે બંદુકો નીકળી પણ તે સધળી એક જ ગોળી ફેંકે, એટલે તે સધળી કોસેશો ૨૬ ગઈ. પછી થોડાથી એવાંતો મોટી બંદુકો ચાને તોપોમાં વિચાર કો-ઈને આવ્યો. એક તોલાની ગોળી ઉપરથી ૧૫ રતલી ગોળાઓ ઉપર ફેંકે મારવામાં આવ્યો, તેમાંથી વળી જૂદી જૂદી જાત, આરમ્સ્ટરંગ, ગ્રેપશૉટ, ચેપશૉટ વગેરે. આજથી પાંચ છ વરસની અગાઉ સુધીતો આ પ્રમાણે રાહાધાટ ચાલ્યા કરતો હતો, પણ હાલમાં ચાલેલી યુરોપની લડાઈએ તેમાંથી ફેરફાર કર્યો છે. ફ્રાન્સ લોકોએ “મિનેલીયર” નામની એક ખીજ તોપ શોધી કાઢી છે. આ હથિયાર ઉપર તેઓ ધણુ રૂ

મિનેલીયર (પાછલો દેખાવ.)

ચનાક રહ્યા હતા એવું માલમ પડ્યું, પણ આખરે આ યંત્રે તેઓને દગો દીધો છે. ધારવા નેટલી તે ખરાબી કરી શક્યું નથી. ફ્રેન્ચોની મરજી માફક તેણે પ્રયત્ન નોતો “ક્રેક્ષરશાણ” કીધો નથી. વડી રાખવા પ્રમાણે તેણે કુશમનોને ઉભી પુછડીએ નથાડ્યા નથી—પણ ઉલટું કુશમનોના હાથમાં જઈને પોતાના જ જનમ આપનારને કાપર કીધો છે. આ સધળા પરિણામ લાવવામાં આ ના-મીયાં યંત્રનો વાંક નથી. વાંક સધળો ફ્રેન્ચોની કવાયત-નો છે. એ “નામાકિત હથિયારનું” એક ચિત્ર વાંચનારને માટે આપું છે. આ જોળાર ફ્રેન્ચોએ શોધી કાઢાડ-કું છે, એવા કુમારથી લોકો ધરધર કાંપતા હતા તેની હુમલૂખ તસ્વીર દેખાડવાની અગત્ય તજવીજ કરી છે.

“ક્રેક્ષર” જોનારને તરત માલમ પડશે કે તેનો બા-હુરનો દેખાવ સાધારણ તોપના જેવો છે, તોપની જ મા-ફક તેને ગાડીમાં ઉપર ચઢાડવી છે અને તે જ માફક ઉચી નીચી તથા આજુબાજુએ મંડાઈ શકાય છે. સાધારણ તોપ કરતાં વજનમાં તે હલકી છે અને માણસોથી ધમકાઈ શકાય એવી છે, તે એકંદરે ચાર કુટ લાંબી છે. ૩૭ સા-ધારણ બંદુકોના એક બારો બાંધી તેમાંથી ને-ગોળીઓ એકદમ છોડવામાં આવે તેમ-યર” માં કરવામાં આવ્યું છે. માણસો જોઈતાં ના-લાવી શકે માલ

અને તેટલાજ વખતમાં ૩૭ ફરજી વધારે કામ કરી શકે છે. તોપણ છેડે એક મોઢાકું મોઢાકું હોય છે, તેમ આ મિત્રેલીયરમાં જાંદુકના નેટલાં ૩૭ મોઢાડાં છે. અને બાંદુકના ઘોડાને બદલે ૩૭ ઘોડાઓનું એકજ ચક્રર છે. આ મિત્રેલીયરમાં ધણીક ગોળીઓ પડી રહે છે અને પોતાની મેળે ચંત્રના પાછળ ભાગમાં અપતી અપતી વપરાય છે, એકજ હાથે ફેરવ્યાથી સઘળી-ગોળીઓ સાથે છૂટે છે અને “મિત્રેલીયર” ને પાછી ભરતી પડતી નથી પણ પોતાની મેળેજ ભરાય છે. સઘળી ૩૭ ગોળીઓ સાથે છોડવી કે એક પછી એક છોડવી તે તોપચીની મરજી ઉપર આધાર રાખે છે. ૩૭ ગોળીઓ ભરવા અને છોડવાને કદત્ર ત્રણ સેકન્ડના વખત લાગે છે. ચંત્રની ધણીક તપાસ આગળથી કરવામાં આવી હતી તે વેળાએ સ્થિત થયું કે પાંચ વખત મળી ૨૨૫ ગોળીઓ આ ચંત્ર છોડી શકે છે અને ગોળીઓના અર્ધોઅર્ધ ભાગ ૧૫૦૦ વાર સુધી બરાબર કારગત લાગે છે. એક તપાસ વેળાએ છ રતલી ગોળાની ચાર તોપો બાર વખત ફાંકીઆમાં આવી અને તેથી ને પરિણામ નીપજ્યું તેવુંજ પરિણામ આ મોઢેલી એક “મિત્રેલીયર” એક મિનિટ સુધી ફેડવાથી નીપજ્યું હતું. અર્ધા મિનિટને અંતરે ૧૦ વખત આ “મિત્રેલીયર” છોડવાથી સઘળી મળી ૩૭૦ ગોળીઓ ઉડી હતી અને તે મોઢેલી ૨૭૮ ગોળીઓ ૫૦૦ વાર દૂરની નેડ ૧૨ ફૂટ લાંબી નિશાન ઉપર આપાદ લાયુ હતી. વળી આ સઘળું ભરવા તથા છોડવાનું અને માંડણી કરવાનું કાંઈ કામ એકજ માલુસે બજાવ્યું હતું. “મિત્રેલીયર” ૬૬૬ નાકાંમાંથી અર્ધા રતલની ગોળીઓ છૂટે છે અને આ ચંત્રમાં ૫૦૦ ચેન સુધી બારતને અપ લાગે છે. આમાં ધણું ૨૫૦૦ વાર સુધી ગોળીઓ બજાય છે. ૧૨ મિનિટ ૨૫૦ ગોળીઓ સેહેલથી છૂટે છે. પણ એ સઘળું છતાં નેને શોધી કાઢનારા આપડા ફ્રેન્ચોની શું હાલત ! પોતાનાં ભોરની પુર કુંદમાં, “મિત્રેલીયર” થી નાશકારક ખરાબી કરવાની પુર આશામાં, પોતાના શાહાનશાહાની સરદારી તળે “મારસેલે” નું ગીત ગાતા પેરિસથી નીકળેલા આ બહાદુર લોકો યુધિયાની હૃદ સુધી જઈ પોઢેલવા પણ જમાતાએ તેઓને ચારી આપી નહી. સીડન નામની જગા આગળ તેઓના શાહાનશાહ નેપોલિયન દુશ્મન થયે ગયા ત્યારથી ફ્રેન્ચોની હાલત બુરી થાઈ ગઈ ત્યારથી ગણવા લાગ્યા. વળી આ સ્વાસ્થ્ય શરણુ થવાથી આ હાથ ગયાં અને આ નહી.

લાગ્યો અને ૧૦૦ દિવસ સુધી બરાબર ૫૬ માઈલ ઘેરાવાના ચેહેર ઉપર બંધુકના ઘેરા નાખી મોઢેલી ૨૦ લાખ આઝમીની મોટી વસ્તીને આખરે બાખમરાથી આખખ પોઢેલાંચાડી શરણુ થવાની ફરજ પાડી. “મિત્રેલીયર” ની અચર હવાપર ઉડી ગઇ અને આખરે તે દુશ્મનોના હાથમાં જઈ “પાલેલા કતરાએ ૫૭ ક-રડ્યો.” તેણે ફરેલી ખરાબી કાંઈ નેથી તેવી નથી. હજારો માલુસોના જન આ હથિયારે લીધા છે, હજારો માતાઓને રડતી કરી છે, લાખો બાલકોને માથાપ વગરના કરી છે અને સંખ્યાબંધ સ્ત્રીઓને પોતાના ધણી વગર રખડતી બતાવી છે.

“અફસોસ ! આથી વધારે નાશકારક અને ખુનખાર હથિયાર માલુસજન બીજું કયું શોધી કાઢાડયે ? ન ધારેલું એવું ચંત્ર બાહેર પડવાથી સઘળું ધુરાપ ચેન્કય છે અને તેથી યરસ વધારે કાંઈ શોધી કાઢાડવાને કોણ જાણે કેટલાક ખીના કસનીઓનું મન રોકાયું હશે ? પૃથ્વીમાં અજબવતીના છેડા આવતારજ નથી. આને કાંઈ તો કાલે કાંઈ, એ પ્રમાણે ચાલતુંજ આવે છે. દે-બાદેખી અને હરીકાષ નેટયું કરી શકે છે તેટલું ખિલ કશાંથી થતું નથી. તેમાં લડાઈમાં જિત મેળવવાનો લોભ તો ન બનેત્રા બતાવો આપણી આગળ લાવી મેલે છે. હસિર પાસે એવીજ દુવા માંગે કે આપ બચાવ મારે એવી કળાકેશવ્ય શોધી કાઢાડવાને તે વરમ કૃષાળુ માલુસ જાતને બુદ્ધિ બક્ષે, પણ પોતાના બાઈબંધોને કતલ કરી તે ઉપર કીર્તિ મેળવવાના મહાપાત્રી લોભથી તેઓને દૂર રાખી સઘળે સુલેહ સંપન્ન અને નર્મિતાઈ ફેલાવે કે નેથી સઘળાઓ એક અવાજથી તેની આપાદતામાં મસગૂલ રહી તેની દરગાહામાં હમેશનું સુખ પામે.”

આવા નાશકારક ચંત્રથી તોખા પામી યુધિયનોએ પોતાના સુદાંઓની લાચ એકડી કરવા સાથે સારથકની લડાઈને વખતે મેલેલતનો વાવરો ઉડાડ્યો નેથી તરત લડાઈ બંધ પડી શાહા નેપોલિયન મેટ્ર તરફ પાછો ફર્યો અને ત્યાંથી પેરિસ મધ્યે પોતાની રાણી ઉપર લખી જણાવ્યું કે “આપણા મેટ્ર ઉપર આજ તોપનાં ગોળાની ક્રિયા થઈ છે. તે લડાઈનોઈ અતીથણે સાંત હતો. યુધિયનોએ સામે થઈ બચાવ કીધો પણ અંતે તેઓ સારથક છોડી ગયા છે. બાંદુકની ગોળીઓ છેક નેટકડી ઉપર અપા ઉભા હતા ત્યાંમાં અમારા ૫૭ સુધી આવી પડતી હતી. એક ગોળી છેક લુધની આગળ આવી પડી તે તેણે પાસે રાખી છે. તેને આવા ધોરે જોઈ કેટલાક ચિપાઈઓની આંખમાંથી આંજી ટકપવા લાગ્યાં. આપણે એક અ-મલદાર અને દશ ચિપાઈ માર્યા ગયા છે.”

ફ્રેન્ચો તથા પ્રુશિયનોમાં દારૂગોળાથી વપરાતાં હુથિયાઓમાં મુકાબલો.

મિત્રેલીયર જેવાં ભયંકાર યંત્રોનો આપણે વાકેફ થઈ ચૂકા છીએ અને જ્યાંહાં મુઠી એથી વધારે સાઈ ખીજું કોઈ હથિયાર કોઈ શોધી કાઢાડે ત્યાંહાં મુશ્કેલી એ તોપ-ખાતામાં સરદારી ભાગવવાનું. ફ્રેન્ચોનું જોઈ પ્રુશિયનો-એથી મિત્રેલીયર બનાવવા માંડી અને તેઓથી તે વા-પરવા લાગા પછુ તેમાં કંઈ નવો સુધારો થા વધારો કીરો હોય એવું લાગતું નથી. એ ઉપરાંત પ્રુશિયનો પાસે એક ખીજું જ ધણું ઉપયોગી હથિયાર આગમજથી શોધી કાઢાડેલું છે કે જે હથિયારની મદદથી તેઓ ઓસ્ટ્રિય-નોને હકારી ચક્રાવે. એ હથિયાર “નીડલ ગન” ને નામે ઓળખાય છે, એ આકારમાં સાધારણ બંદુકનાં જેવું જ હોય છે પણ એક તીખાં લોહોડાંનાં સોય જેવા અણીદાર કડકાની મદદથી એ બંદુકની ગોળી ફૂટે છે. એમાંથી એક મરતમે નજીક જ ગોળીઓ ફૂટે છે. સાધારણ ગોળી-ઓ કરતાં તેઓ જરા વધારે જલય છે અને એકદમ સાથે ફૂટવાથી કોઈની તહરેની નુકસાની કર્યા વગર રહેતી નથી. પણ એને ટકર મારે એવી એક બંદુક ફ્રેન્ચોએ શોધી કાઢાડી છે જે “ચેથેપો” ને નામે જાણીતી છે. એ બધી બાબતોમાં નીડલગનથી મહડતી છે, વળી ગોળીનું કદ નહાનું હોવાથી પ્રુશિયનો કરતાં ફ્રેન્ચો વધારે ગોળીની સંખ્યા પાસે રાખી શકે છે અને વાપરી શકે છે. એક દ્રાવ ૧૮૭૦ માં એસી ચિપાઈઓની એક ટોળીએ ચેથેપો અજમાવી જોવા સારે બત્રીસ સેકંડમાં ૩૨૬ ગોળી એ બંદુકની મદદથી મારી તેમાંથી ૧૫૬ ગોળીએ હુનેહૂંબ નિશાન કીધી. પણ શું ચેથેપો કે શું નીડલગનની ખામી એ છે કે વારંધડીએ પિગડી જાય છે અને તેમાં ચેથેપોમાં જે ઈન્ડિયા રબર વાપરવામાં આવે છે તે ગર-મીથી પિગળી યાંપ રદ થઈ જાય છે. વળી નીડલગન કરતાં ચેથેપો વજનમાં ભારી છે તેથી જી ફ્રેન્ચ ચિપાઈઓને તેની હરકત પડે છે. એ ઉપરાંત ફ્રેન્ચોનાં આકળા સ્વ-ભાવ પ્રમાણે એ હથિયાર કોઈ વખતે તદન નકામું થઈ પડે છે તેનું કારણ એ છે એક મરતમે એ હથિયારની કાર-ક્રમે નજીક એક ડગળ ગોળીઓ છૂટે છે. વાસ્તે ધીર-જથી નેમ તાકાને બંદુક છોડી નહી હોયતો ખારે ગોળી કોઈની ઉપર નિશાન કર્યા વગર રદ જાય છે અને તેમ થવાથી જરાવારમાં ગોળીની માટી સંખ્યા પુરી થઈ જાય છે. એથી કરીને થંડા મિલજના પ્રુશિયનો ચેથેપો પોતાની નીડલગન કરતાં સરસ હોવા છતાં ફક્તી ગયા છે. તેઓએ હાલની લડાઈમાં વારંધડીએ ફ્રેન્ચોને જોરમાં અને જહનુનમાં તેઓની ચેથેપો ઉપરાંત પરી કાડવા દઈ તેઓના બધા દારૂગોળા કાંટમાં ખાલી કરાવી પોતાની

નીડલગનથી ધીમે સ્વભાવે આગળ જઈ મારેા ચાલુ રાખ્યો હોતા જેથી વારંધડીએ તેઓ ફ્રેન્ચો ઉપર ક્રોધ પામ્યા હતા. જુઓ કે ફ્રેન્ચો આંધળા થઈ કુવામાં ઝાંકાવી દેવાની પોતાની ખાસીએતથી વારંધડીએ કેટલું સોસે છે.

ફ્રેન્ચ દરીઆઈ કોળ.

રાણી યુજીનીએ પોતાના દરીઆઈ કાફલા હજૂર શાહાનું જહરનામું વાંચી શંભળાવું અને જોડમિરલ યુએટ વીલામેની સરદારી હેઠલ એક દરીઆઈ કાફલો બાલ્ટિકનાં દરીઆવ તરફ જર્મનીનાની સામે તોફાન ઉઠાવ-વા રવાના કીરો. બે ત્રણ કિનારા ઉપર આવેલા જર્મ-નીનાં શેહેરો ઉપર ફ્રેન્ચ મન્વારોએ કંઈક જુજ તોપ મારેા ચક્રાવ્યો અને વારંધડીએ જેલ મારદુવાળાની સ્કીમરો વચ્ચે અડડાઅડડી થઈ પણ કંઈ જાણવા નોગ તેમાંથી નીપજ્યું નહી. ક્રાન્સનાં બેદરકારપણાંની કેટલી બાજુથી ફરીઆડી ઉઠાવી ચક્રાવે છે. આતો સર્વને જાણીનું છે કે દરીઆઈ કોળમાં ક્રાન્સ પ્રુશિયા કરતાં ઘણે દરજે સરસ છે. એટલે મુશ્કેલી કે તે ઇંગ્લન્ડ સાથેના એકબીરગી બાથ ભીડી શકે. પણ જુઓ કે ફ્રેન્ચ ક્રા-કલાએ શું કીધું, કંઈ જ નહી. પોતાની જર્મનીની કોળની શિક્સન અને હીલુપસ્તી મટાડવાને ફ્રેન્ચોએ દરીઆઈ કોળથી દુશ્મનોને હંકાવવા હતા તથા તેઓનાં વેપારી-ઓનાં કાલુ જપ્ત કરી માટી નુકસાની લાવી જેગી હતી; પણ જ ને કંઈ જ થયું નહી. ક્રાન્સથી પોતાના મોટા દરીઆઈ કાફલો માત્ર નામનોજ બાલ્ટિક સમુદ્રમાં રાખવાની મતલબ એવો ન હતો કે ડેન્માન્ડ જે જર્મનીનાં લોહીનું ભુખું છે તે તેઓ સાથે ન જઈ જર્મનીને હંકાવવા સાચેલ થશે, પણ ડેન્માન્ડનાં સારાં ભા-ય કે એવી ક્રાન્સની એમતેમાસનાં જાડા કીધા, કા-રણ કે ક્રાન્સને ડેન્માન્ડનાં જોડા. હુખી રીતે જો-હતી મદદતો મળતેજ નહી. પછી સામા આવી હારની વખતે ડેન્માન્ડ જર્મનીના બજારો કાફે એસી લેવાથી પોતાનું સ્વર્ત્રપણું ઓછ મિસે.

શોહનશાહાનો બેટો લૂઈ.

સારંશકની લડાઈની વખતે શાહ તથા તેનો બેટો તથા ખીજા જ અમલદારો એક કાફાએ જઈ ઉભા જ્યાં-થી પ્રુશિયનોની નીડલગનને મારેા માત્ર ત્રણસો મારને છેડે ચાલતો હોતા અને તે ગોળીઓના વરસા- સાપરી તેઓ ઉપર વરસતો હોતા. પેશા જાદોએ આ વખતે બે ફ્રેન્ચ આતા નોષ દિલમાં માન ખાત તારી

ક્રમ લઈ કાગળ ઉપર લડાઈનો નકસો ચિત્રાઓ અને તેની નકલ પોતાના એક દિલ્હાબી રેસ્ટ ને મેન લેખ્યઈના છોકરા હતા અને ને ગાર્ડિયની રિનિમટમાં માર્ચિસ હતા તેના ઉપર ચાકલી. ચેહનચાહ આટલી નહાની ઉમરમાં વગર દયા લાવે પોતાના છોકરાને લડાઈનાં હિમ્મતમાં લઈ ગયો તેથી લોકોનાં મન જરા ઉઞ્છેરાયાં અને ધણાખરાં શાહાની શાંતિ જાલવા લાગ્યાં.

પણ જ્યારે યુરોપના રાજાઓ અને રાજવંશીઓ પોતાના વારસ તથા મેટાઓને પોતાના જવાન બહાદુર અને લશ્કરી ક્વાયતમાં મોહર કરવાને એકમતથી કબૂલ

થાયછે ત્યારે શાહનો આ દાખલો દલગીર થવા લાગે નથી. પોતાના મેટાને આટલા વયથી સજ કરવામાં તે ખુશી ભરેલું અને પોતાના રાજને સજામતી બરેલું સમને એમાં કશો મુક નથી. વળી જ્યારે શું લશ્કરમાં કે શું દરીઆઈ કાફલામાં ખીજ માણસોનાં છોકરાઓ નહાની ઉમરમાંજ નોકરી કરેછે તો યુરોપ જેવા સુધરેલા વિચાર વાળા ખંડમાં રાજના મેટાઓ કં નહી ગાવી ઉપર આવ્યા પેઢેલાં બંધી વાતથી વાકેફગાર થાય અને પોતાને પોતાના ખાખની રૈયત મારફત કં નહી ગણે તે કોઈ ઈનુની સમજી મગજ નોંધ શકે નહી.

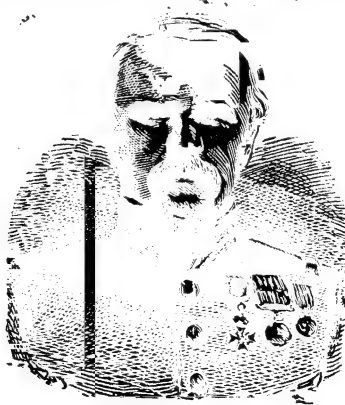
પ્રકરણ ૩ જી.

ફ્રેન્ચો ઉપર જર્મનોનો અચલુચ હુમલો—તેકોસ સિપાઈઓનું જહઝુન અને જનરલ કુએ—જર્મનોનાં ધીરા મીજાજ અને તેઓનાં શરીરનું વજન—ઉઅર્થની લડાઈ—ઉઅર્થની લડાઈમાં ફ્રેન્ચોની હારનાં કારણો—મુસિપનો શાહાજાદો ફેડરિક ઉલિયમ—ફેડરિકની લડાઈ—ફ્રેન્ચોની હારની પેરિસમાં પોલોએલી ખબર—ફ્રેન્ચ લશ્કરમાં કરોઆદના પોકાર—જર્મનોનો સારો ક્વાયત વિષે ફ્રેન્ચોનું ઉચ્ચ મત—લડાઈઓની હારથી પેરિસમાં મોહોટો ઘમસાટ—પેરિસનાં બચાવની તૈયારી—જર્મનોનાં શાહાજાદાના મરણની ખોટી અફવા—બરલીનમાં ખુશહાલી.

ફ્રેન્ચો ઉપર જર્મનોનો અચલુચ હુમલો.

જે મિથિલ ગગડાટ, તોફાન, વરસાદ અને પવનની મોસમમાં કોઈ કોઈ વખતે આકાશ નાહું થઈ જાયછે અને ગરીબ રાહદારીને વગર ધાસ્તીની મુસાફરીની આથા આવેછે, અને ખુશહાલીથી તેનું યદ ગયેલું દિલ ઉઠે છે તે મિથાલ આ હાલનાક લડાઈના બારી તોફાનના ફ્રેન્ચ રાહદારીઓનાં મર ઉપરથી આફતનું ઘેરાયલું વાદળ પસાર થઈ ગયું અને જર્મનોનાં મથક ઉપર ઉતર્યું. આવા બતાવથી ફ્રેન્ચોમાં નવુંજ કોઆત, નવીજ જાન જીરસો માલ

ફ્રેન્ચોને બારી થંડી સાથ જમીનમાં દાખી નાખ્યા. તારીખ ખીજ આગરે ફ્રેન્ચો ખુશહાલ દિલ થી પોતાની જાવણીમાં આરામ સાથ નિંદમાં પડ્યા.

જનરલ કિ ફ્રેન્ચો.

યા, પણ જીઓએ કે તારીખ ચોથીએ તે બિચારાઓ ઉપર કેવી રીતે મતાબેજ ઉઠી રહી. જીઓએ કે રાજ ઉલિયમના થરા મેટા શાહાજાદો ફેડરિક ઉલિયમને કેવી તહરેની જંગ મચાવી દીધી. જનરલ કુએના હાથ હેડલ પડેલાં નજીક દશ હજાર માણસોને એ જીવાન શાહાજાદાએ પોતાની નજીક લાખ માણસની ફોજ સાથ ચુરેચુરો કરી નાખ્યું. એ ખુન બરેલા જંગથી વીસેનબર્ગ જેવી રણીઆમણી જગાસોલીલુહાણ થઈ. એ જગા ઉપર જખરદસ્ત કિલો પોતાની આસ-

પાસ આવેલા ખીબ મળ્યૂત કિલ્લાઓ સાથે ક્રાન્સની હદની નેગેદરી કરતો હતા. એ કિલ્લાની બાજુએ નિર્મલ આબની એક નદી વહે છે. જે લોટરને નામે આચકારા છે. એ ખુદરથી પ્રવાહના વહેવાથી આસપાસની તમામ જમીન હળીઆરીથી બરપુર થઈ રહે છે. એ તરફ નહાની નહાની ટેકડીઓ ઉભી થયેલી છે જે ઉપરથી આસપાસનો દેખાવ ધણો મનોરંજક લાગે છે. એવી એક ગીચખર્ગ નામની ટેકડી ઉપર ફ્રેન્ચ શિપાઈઓ છાવણી કરી આસાનીથી પોતાનો મોરારા પકવતા હતા. પોતાની આસપાસ દુશ્મનોનું મથક છે કે નહી તેની તેઓએ આગમચથી તલાશ કીધી હતી તેથી વધારે બેદરકારપણે કોઈ અહિં, કોઈ ત્યાંહાં, કોઈ ફરતું, કોઈ જગતું, કોઈ ઉધાતું, કોઈ ગપાટા મારતું પડ્યું હતું. એ બેદરકાર બકરાંમાં જર્મનોના છેડાપલો વાથ એકદમ આવી પડયો; અને તેઓને ધબરાવી ઓચંપામા નાખ્યા. નજીક દસ હજાર ફ્રેન્ચ ઉપર એક લાખ જર્મનો કીડીની સુઆકક ઉભરી પડ્યા અને પોતાની માન્યત કવાયતથી, ધીરા સ્વભાવથી તથા મંપ્યાનાં જોરથી બિચારા ફ્રેન્ચોને કચડી નાંખ્યા. ફ્રેન્ચોનો પેલા જાણીતો અને વડો સરદાર મેકમેહાન આએ વખતે આસપાસ આગળ છાવણી કરી પડ્યો હતા તે, જનરલ ફેલીની દુકડી કે જે વીસેનખર્ગથી થોડેક માઈલને ઊંચે સારીગ્યુએમીસ આગળ પડેલી હતી ત્યાંહાં જઈને તેને મળે તેટલા વખત રસ્તામાં મેકમેહાનનાં કુન કરી તાં લશ્કરની સંબાળને માટે વીસેનખર્ગ આગળ જનરલ એન્ગલ દુએના હાથ હેઠલ આ ગરીબ લશ્કર પડ્યું હતું.

તર્કોસ શિપાઈઓનું જાહનુન અને જનરલ દુએ.

જર્મનો એમિતા એ થરાએ ઉપર તુટી પડ્યા કારણ કે ફ્રેન્ચોની ફેજની આસપાસ એક ગિરમ્ જંગલ આવી રહ્યું હતું જેથી દુશ્મનોનું આવી પોહાંચવું જણાયું નહી. પોતાની પાસ માત્ર ત્રણ તોપો હોવા છતાં, પોતાની મંપ્યા કુચ્છ ન હોવા છતાં, પોતાની તૈયારી ધણીજ હાલવાલ હોવા છતાં બહાદુર ફ્રેન્ચો ધણીજ મદીનગીથી લડ્યા. પેલા તર્કોસ શિપાઈઓની બહાદુરીનો ક્યા પાર ન હતો. પંખરાની સુઆકક જર્મનોનાં દારૂગોળથી કંઈક સેકંડો ધડી ધડીમાં ઉડી જતા હતા તોપણ એ હટિલા અને જાહનુન અર્થાં જંગલી શિપાઈઓ છેક જર્મનો આગળ ધસ્યા જતા પોતાના ભાલા તેઓનાં શરીરમાં ભાકી પોતાનાં સેકંડો થરા સાથીઓનું વેર કંઈક જીવ જર્મનો ઉપર લઈ પોતાના જન બરબાદ કરતા. બપોરના બે વાગાને સુમારે પેલા બહાદુર ફ્રેન્ચ સરદાર દુએનું કમકમાટ ભરેલું મોત નીપ-

ળ્યું. આવા મામલો જોઈ તરત લડાઈથી ફ્રેન્ચોએ હાથ ઉઠાવ્યો. વધારે હુજતથી લડનાં એક માણસની કદી સલામત નહી રાખી શકશે એવા વિચારથી તેઓ પાછા હટ્યા; પણ જર્મનો તેઓની પાછળ લાઆ તેથી તેઓ તંબુ, હથિયારો અને પોતાનાં ધાવલ થયેલા સર્વ માણસો મુકી નાસવા લાગ્યા. આ નાસીનાસમાં પેલા થરા તર્કોસ શિપાઈઓએ જર્મનોની કેટલીક તોપ હાથ કીધી પણ પાછા તેઓ ઉપર દુશ્મનોની ધાડ ઉતરી પડી તેથી ફ્રેન્ચોનાં નવા ભોગ સાથે તોપો દુશ્મન પાછી જિનવી લઈ ગયા. ફ્રેન્ચોનાં સરદાર જનરલ દુએનું મરણ એન્ગલ-વેબી ઉપજવે એવું થયું પણ એ મરણ પછી પોતાનાં થરા નામ ઉપર કેવા જુરા ડાઘ લાગ્યો તે જાહનુનમાં આવેલા પેલા સરદારે મુદ્દલ વિચારવું નહી. માત્ર હુલડાઈથી એ શિપેશ્વારે પોતાની કીમતી જન બરબાદ કીધી. જ્યારે લડાઈનું ચકર પોતાના લશ્કરની સામે ફરતું હતું ત્યારે એ સરદાર એક ટેકડી ઉપર ઉભો રહી સર્વ તપાસી જોતો હતો. જ્યારે પોતાની ફેજની હીનપત્રી ભરી હાર થયતી તેણે જોઈ ત્યારે તેણે જીવની તમામ આશા કાપી તરત પોતાનાં હાથ હેઠલનાં અમલદારોને જુદા જુદા હેાકમ આવી પોતે એખલો ટેકડી ઉપરથી ગળિયે ઉતર્યો. નીચે આવતાંજ પિચતોલ ગોળીની ભરી પોતાના કદાવર થોડાને હાર કીધા અને ત્યારપછી હાથમાં નાગા તરવાર એંચી દુશ્મનોની સામે જવા સામેની ટેકડી ઉપર દિવા. નિશાલ ચઢવા લાગ્યો. તરત તેના શિપાઈઓ આગ્રતાથી પૂછનાં લાગ્યા કે “સરદાર તમે ક્યાંહાં જાઓ છો”. તેણે જાહનુનમાં જઈને કહ્યું કે “દુશ્મનો આગળ”. એમ બોલી ધીરજથી ટકડી ઉપર ચઢવા લાગ્યો; પણ તરત એક ગોળી આવી લાગવાથી જમીન દોસ્ત થયો. આ લડાઈ ખંને મોરકુ વાલાએને ભારે નુકસાન પૂકું. ફ્રેન્ચોનું આજર ત્રણ હજાર માણસ માર્યું. તથા ધાવલ થયું. માત્ર પુશિયનોના ૧૫૮ અમલદારો કાપાઈ ગયા. ૫૦૦ બંધવા અને એક તોપ જર્મનોનાં હાથમાં આવી.

ફ્રેન્ચોને તરત માલમ પડ્યું કે તેઓનું જતી ખજા હિંમત કશી રીતે ઓછી થઈ નથી, પણ માત્ર ખામી તેઓનાં સરદારોમાં છે. દુએ જેવા સરદારે વીસેનખર્ગ આગળ તેઓની નહાની મંપ્યાની છાવણી કરી રાખી ત્યારે એટલું નહી વિચારું કે મળાદા દુશ્મનો જરથાબંધ ચઢી આવશેનો શી રીતે બચાવ થશે. આવને સાર કશી જગ્યાએ પાછા નહીં લડ્યું. એ ઉપરાંત તેણે કે દુશ્મનનું લશ્કર પોતાની સામે આવે

પતિની વિરૂદ્ધ ભય છે. આવી હાલતમાં આપ્યા છતાંની માહાતુર ફ્રેન્ચો બહુ હિંમતથી લડયા. પોતાની પાસેની જીજ્ઞ તોફાનો મારી જર્મનીની વગર ગણતરીની તોપોની સામે એવા ચલાવ્યો કે જર્મનો પોતે તેઓની માહાતુરીની વખાણ ગાવા લાગ્યા; પણ ત્યાંહાં સંખ્યાની ગણતરીની નહીં થઈ શકે એવું લશ્કર વશ્યોની માફક ટુકી પડે તો પછી ત્યાંહાં જીજ્ઞ ફ્રેન્ચોની હિંમત, તેઓની જવાંમંદી, તેઓની કવાયત શું કરી શકે ?

જર્મનોનાં ધીરા મીન્ડજ અને તેઓનાં સરીરનું વજન.

વળી જર્મનોની હિંમત કાંઈ એાછી ન હતી. ફ્રેન્ચો જે ટુકડીને મથાળે હતા ત્યાંહાં થરા પ્રુશિયાનોની એક ટુકડી મધકક મહડવા લાગી. મહડતાં મહડતાં તેઓનાં નજદીક હડીસો માણસ અને એક જન અમલદારો ઉપર બેઠા મુસતાફ ફ્રેન્ચોની ચેષ્ટોપોની ગોળીથી પરથરની માફક ગમડી નીચે પડવા લાગ્યા; પણ એવા દારૂગોળાની દરકાર ન કરતાં ધીરા સ્વભાવનાં હરીફો એકબી ગોળી સામે પાછી માર્યા. વગર છેક ઉપર મહડી ગયા અને ત્યાંહાં પોઝિતિવન માત્ર બાલાની મારામારીથી તેઓમાંના તમામ શિપાઈઓને નેર લાગ્યા. તપાસ ઉપરથી આટલું સાબિત થયું છે કે શરીરનાં વજનમાં જર્મનો ફ્રેન્ચો કરતાં બારી હોય છે. ત્રણ ફ્રેન્ચો એ જર્મનોની બરાબર વજનમાં નિવડે છે કે તે વારેધડીએ જર્મનો ફ્રેન્ચોની શાય હાથોડા નાજાં કરી પોતાના વજનથી જમીન ઉપર તોડી પાડી બંદીવાન પકડે છે. આએ હળી વખતે પણ ફ્રેન્ચની એક ટુકડીના મોદ માણસ ધડ હિંમતથી જર્મનો સામે લડયા; પણ અંતે માત્ર તે પોતાનાં વજનથી તેઓ દબાઈ જમીન ઉપર પડયા અને કે કડાયા.

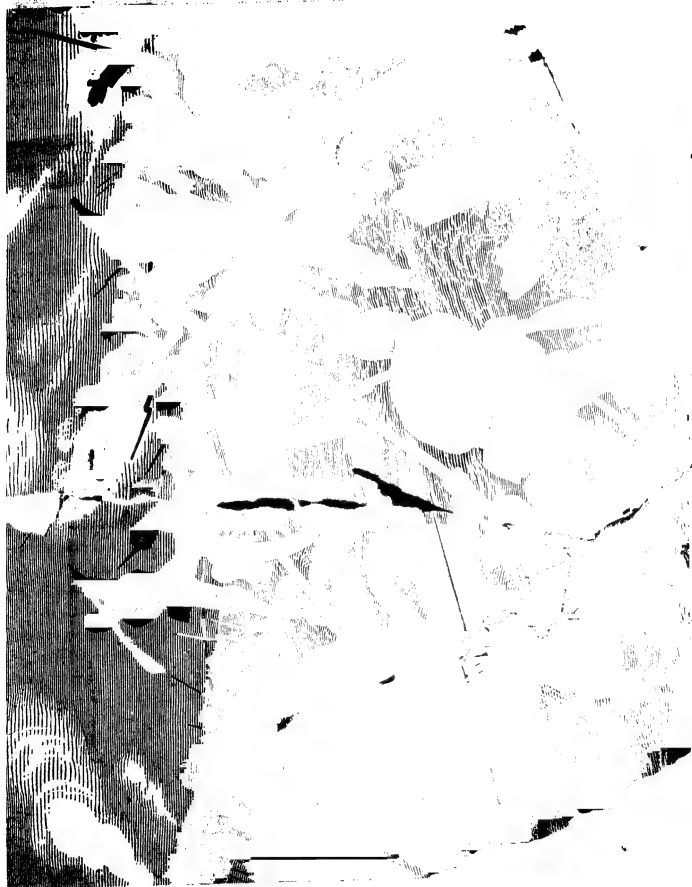
ઉચ્ચની જડાઈ.

પણ ફ્રેન્ચોને માથે હારનું વાદળ હોરાયલું હતું. વળી તરત બિજા જગ્યાએ તે બારી તોફાન સાથે ઉતર્યું અને પોતાની ભયંકાર રેલમાં નજદીક ૨૫૦૦૦ ફ્રેન્ચોને ધમકી લઈ ગઈ. જેવી દુએમાં મરણ અને હારની ખબર મેકમેહાને પડી તેવીજ તેણે પોતાની ડાબણી ઉડાવી અને દુએનાં રખડતા રજાળતા શિપાઈઓને જઈ મળ્યો અને પાછી લડાઈની તૈયારીઓ કરવા લાગ્યો. શિપાઈઓ તે તરેહવાર રીતે સમજાવવા લાગ્યા કે જ્યારે લાંનદોથી આવે છે; પણ તે થરો ને બાહ લેવા લાગ્યાજ નહીં. ૫૦૦૦ માણસ હનું ની જગ્યા હતી.

એ જગ્યા ઉપર તેણે લશ્કરની સડું ખેંચી. આસપાસનાં દેશનો દબાવ ધણે સોબિતો હતો. રજીઆમણી ખીણો, લલિતતરીથી બરપૂર ટુકડીઓ અને સ્વેચ્છ પાણીનાં ઝરણો આખોને તર કરતાં. એવી હળીઆરી ભરી જગ્યામાંથી તારીખ પ મી આગરડેનો આએ દહાડો ચિતાખીથી કુચ કરતો પ્રુશિયાનો શાહાબદા ફરિક ઉત્તિયમ લડાઈનાં મેદાનમાં દુશ્મનો સામે આવી સડું ખેંચી ઉભા. આ વખતે તેની પાસ ૧૩૦,૦૦૦ માણસો હતાં અને મિશુમાર દારૂગોળો મોજુદ હતો. પોતાનાં લશ્કરની, પોતાનાં હથિયારોની, પોતાનાં લડાઈમાં અસખ્યાબની સાથે મનમાનતી તૈયારીઓ નોવા છતાંની પ્રુશિયાનો શાહાબદા ધીરજ પકડી બેઠો હતો કે ફ્રેન્ચોનું મધક ઘણું મજબૂત છે માટે દાવ ફાવે કામ કાઢાડી લેવા રાહ નોવા લાગ્યો; પણ એવામાં ફ્રેન્ચ અને જર્મનોનાં મી ટુકડી એકબીજા ઉપર ઉતરી પડવાથી તમામ લશ્કરને બાથ બિડવાની ફરજ પડી અને ભારે પોકાર અને નેરસા સાથે લડાઈ શરૂ થઈ. ફ્રેન્ચો એવી હામથી લડયા કે બપોર પડતી વખતે ફેતેહનું પંખેર મેકમેહાનનાં ઝર ઉપર ઉડતું સર્વને જણાવ્યું પણ જરા વારે તે પંખેર ઉડી ગયું. એાડી આશા લઈ ગયું અને જર્મનોનાં થરા શાહાબદાના ઝર ઉપર છત્ર કરી ઉભું. જેમજેમ દહાડો મહડતો ગયો તેમતેમ ફ્રેન્ચોની હાર થતીજ ચાલી. જર્મન યોદાનાં પાંડળી લોખંડી નાળે કંઈક મેસુમાર ફ્રેન્ચ પાપદળ કચરડાવાળા. આએ માંમણે બીજો મેકમેહાને પોતાના લશ્કરને પાછું હકવાનો હેતુક્રમ આપ્યો અને મારાં ભાગ્યે ઉંચી જગ્યાનો બચાવ લઈ ફ્રેન્ચો ગળજમાંથી પસાર થવા લાગ્યા. તોપણ બીજે દહાડે ગણતરી કાઢાડતાં ફ્રેન્ચનાં લશ્કરમાંથી નજદીક પચેસ હજાર માણસો યુમ થયલાં જણાયા. કમબજ પણ થરો મેકમેહાને નજદીક પનદર કલાક સુધી યોદા ઉપર બેઠો રહી તદન થકેલી મેભાન હાલતમાં બીજે દહાડે છેક સાંજે આડી રાહ સેવરની આગળ આવી પોહિતો. આવી કિસમની ઉચ્ચની લડાઈ થઈ. એ ભયંકાર લડાઈનું આખું માતું પરિણામ નીપજડું. આ લડાઈની અંદર ફ્રેન્ચોના હાથમાંથી પેલો ભયંકાર થત મિત્રેલિયર મેવેરીયન શિપાઈઓએ છીનવી લેતાં કેવી કસાકસી અને મારકાર ચલાવી તેનો હુમેહમ દબાવ પાસેનાં ચિત્ર ઉપરથી જણાયો.

ફ્રેન્ચોની ઉચ્ચની લડાઈમાં હારનાં કારણો.

આએ લડાઈમાં ફ્રેન્ચોની હારનું કારણ એવું જણાવ્યામાં આવે છે કે બપોરનાં ત્રણ વાગા શુધીમાં પાપદળ અને તોપખાનાંએ બધો દારૂગોળો વાપરી નાખ્યો હતો અને એ ઉગ્રાંત આસપાસ ખાતે જે માણસો મદદને શરૂ રાખેલાં હતાં તે મેકમેહાનની મદદ આવી પોહિતાં નહીં.

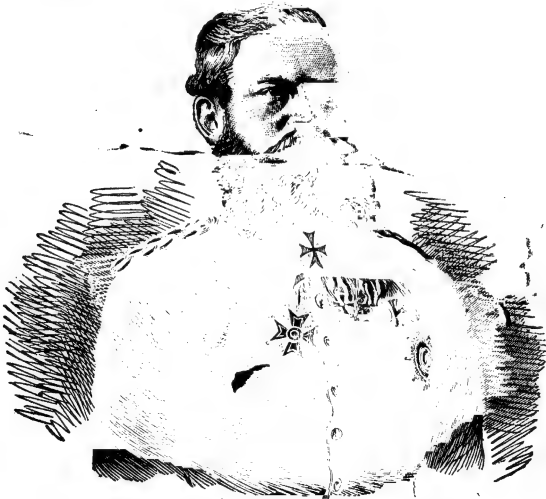

ઉપર આગળ જેવીયન શિપાઇઓએ કે.એ.આ. હાથમાં મિત્રોની સેના થયેલી આપ્તિ.

વળી તારની મારફતે માર્શલ ડી ફેલીનું લશ્કર મંગાવ્યું હતું તે કંઈક ચૂકથી મોડું આવી લાગ્યું અને મેકમેહાનનું લશ્કર હાર આપી પાછું ફરતું હતું તે વખતે તે આવી મળ્યું. આ લડાઈમાં પ્રશિયાનોએ ૧૦૦૦ બંધવા, બે ઝુંડા, છ મિત્રેલીયર અને ત્રીસ તોપ હાથ કાપી. પ્રશિયાનાં લશ્કરે પોતાની જિત ઉપર ખુશહાલ થઈ પોતાને જ સુમારકબાદી આપવા શરૂ એકસોને એક તોપ ફાડી. લડાઈ થવા પછી માર્શલ મેકમેહાને પોતાના શિપાઈઓ હજૂર એક બાપલુ કીધું અને એવું જણાવ્યું કે “શિપાઈઓ ! તારીખ ૬ ઠીએ લડાઈનું ચક્ર તમારી સામે હોવાથીજ તમારી હિમતની હાર થઈ. નવ કલાક સુધી બહાદુરીથી સામે થઈ તમે પાછા હટ્યાછો. ૧૪૦,૦૦૦ માણસોની સામે આપણુ ૩૦,૦૦૦ માણસોને લડવું પડ્યું હતું અને તેટલા શરૂ મોટી યંત્રના લીધે આપણુથી ટકાઈ નહી. આપો હિગામ જોનાં હાર એ કીસિંછે અને તમારું નામ જાહેરાત સુધી આ લડાઈ

ધની યાદગારીમાં યાદ રહી જશે. ખરેખર તમારો મોટો માર આપોછે, પણ તેમજ દુશ્મનોએની મોડું નથી ખરું. તેઓ તમારી પછવાડે નહી બેઠા તેનું કારણ એજ કે તેઓને તમારાથી બારી નુકસાન પોહાઈયું હતું. શાહાને પોલિયન તમારી આદમ્યલણથી ખુશીછે. લોકો તમાને આશીર્વાદ દેછે કે દેશનો ઝુંડો હિમતથી જાળવી રાખ્યો. હજી આપણને બારી ચંકોટ પસાર કરવાછે, જોદા તેમાં મદદ કરશે.”

ફ્રેન્ચ લોકોએ જ્યારે મેકમેહાન જેવા પોતાના યુદ્ધ સરદારની હાર થયલી જોઈ ત્યારે નિરાશ અને નાશવસ્તુમાં તેઓ મથયુલ થયાં. પેરિસમાં મોટો બબરાટ મચી રહ્યો. શાહાનાં રાણી ઉપર પેગામો થક બેરેલા અને ફિફમંદ આવવા લાગ્યા જેથી લોકોનાં મગજ ઉપર એવી અસર થઈ કે સર્વની નજરમાં ફ્રેન્ચનો સેનારો ખરગસ્તે દિશ્યો કે જે જુરે સેનારો હીનપચતી માંજ અંતે અસ્ત પામ્યો.

પ્રશિયાનો શાહાબાદો ફેડરિક ઉલિયમ.

પ્રશિયાનો શાહાબાદો ફેડરિક ઉલિયમ.

મેકમેહાન જેવા સેનાપતિને ફતેહ કરનાર કોણ રૂડો સરદાર હતો. જે ધણી બાદશાહી ખાનદાનથી ઉ-

તરલાછે. ને વતો

આચકાર કીધું છે તે ધણીનું સોહામણું ચિત્ર આદિયા બિરાલ છે તે દેશી પોતે છે. એ એકપુરોજ રાજ ઉલિયમનો મુખ્ય તાલિનો બેટા અને ૧૮૩૧ માં જન્મ પામ્યો હતો. નાહાનપણમાં પોતાની નામધાર માદરની મંબાળ હેઠળ આદશલી દરજ્જેની કેળવણી લીધી. ત્યાર બાદ પેસા પ્રખ્યાત વાન મોલટકી તથા જનરલ વૉનરન જેવાઓના હાથ હેઠળ લશ્કરી ક્વાયત અને કળા કૌશલ્યમાં તરબીબિત પામી આને પોતાના બંને ઉત્તરાધિને એણે પુણી કરી નાખ્યાં છે. અને ૧૮૫૮ માં એ સાહા-બદો આપણી મહા રાણીની એક બેઠી સાથ પરણ્યો હતો અને આજ સુધીમાં કેટલાક ફરજોનો એ પિતા ગણાય છે. એ શરા સાહાબદાની પેઠેથી વાપ્પાબી અને ૧૮૬૬ ની એસ્ટ્રાયા સાયબી લડાઈમાં યદ્ધને વખતે એક ભારી ફોજ લઈ જેમ અને તેમ સેતાનીથી એ પોતાના પિતરાઈ ભાઈ ફ્રેડરિક આર્મ્સની મદદ જઈ લાગ્યો અને તેથીજ એક નામાંકિત લડાઈની જિત પ્રશિયાએ મેળવી; અને વળી હાલની લડાઈમાં પોતાનું નામ પુરતી રીતે સર્વે ક્રાણે ભારિ વખાણે સાથ મજહૂર કરી પેઠાં છે.

ફ્રેડરિકની લડાઈ.

ત્યાંહાં નસીબનો પાસો ફ્રેન્ચોની ચોપટ ઉપર ઉલોજ પડવા લાગ્યો, ત્યાંહાં જિતની આશા યુમ થવા લાગી. નવદીક ૨૮૦૦૦ માણસો અને ૭૦ તાપ સાથ જનરલ ક્રોસાઈ ને સારથકની પેઠે... ફ્રેડરિક પામેલો હતો તે તારીખ ધિજીવો તે પાંચમી આગસ્ટ સુધી સારથકે... તાસેની ઉચી જગ્યા ઉપર મથક કરી પડ્યો હતો. મિસાળ જનરલ દુએમાં તારીખ ચોથી એ દુરમનોને... થય થયા તેવા રમે તેના થાય એવી ફિકર રાખી જ... ચિયને તેને સીચાલુંની વધારે ઉચી ટેકડી ઉપર... જવાનો હુકમ આપ્યો. ટેકડીઓની બે હાર આવું ટેકાણે આવી રહેલી છે. એ બે હારની વચ્ચે એક બાજુ મેદાન છે. એથી કરીને જો કાંઈની દુશ્મન મોહોડાં તરફથી સીચાલુંની ટેકડી ઉપર હુમલો કરવા આવેતા જણાઈ જાય તો વિના રહે નહી. એ ટેકડીની જમણી બાજુએ ફ્રેડરિક આવેલું છે. એની ડાબી બાજુએ નવદીક અર્ધી માઇલ સુધી ટેકડી નીચી થતાં જમીન બરાબર મંજી બન્યું છે. બિજા આની ટેકડીઓ ઉપર પુછળ ગિચ્ચ ગ્રાડીએ છે. માત્ર નીચે આંધ્રી છે અને કોઈ કોઈ મેવાનાં... વળે એ ટેકડી એવીતો ઉ... મુશ્કેલી બરેલું થય... દાર્જોળા-ચહડી

ક્રોસાઈનું લશ્કર ૪૦૦૦૦ માણસનું ગણાવું હતું. જર્મનીનાં ચાર જુદા જુદા ભાગ લડાઈને માટે તેવાર આવી ઉભા; અને અન્ય નેવું છે કે સવારનાં જોતાં જર્મનીનું લશ્કર બેશક ફ્રેન્ચો કરતાં એકું હતું પણ જેમ જેમ લડાઈ ચાલતી ગઈ અને જેમ જેમ પુરી થવા આવી તેમ તેમ તેઓની સંખ્યા બેશમાર વધતી ગઈ. આજો દહાડો તો ફ્રેન્ચોની બાહાદુરી ટકી રહી. જર્મનીને દડાની માફક તેઓ ઉપર આવતાં જ ગગડાવી નાખતા. પણ એક ટેકાણેથી સીચાલું ઉપર ચહડી જવાને જર્મની કૃતેહ પામ્યા. એ કૃતેહથી બનાવ એવો બન્યો કે ફ્રેન્ચોને મેટ્ર જવાના રસ્તા સાથ જે સંબંધ હતો તે ત્રોટો અને ત્યાંહાં જર્મની મથક કરી પેઠા. ટેકડીની ડાબી બાજુએ ફ્રેડરિક તરફથી આ હલો થયો હતો તે પાંચ જમણી બાજુએથી જર્મનીનાં બિજું લશ્કર ચહડી આવ્યું. હવણું પાછો ફ્રેન્ચોમાં ધબરાટ થયો, પાછા નાસ્યા નાસ્યામાં પડ્યા; રાત અંધારી થઈ. ફ્રેન્ચો આવે માર્ગે માર આવતા નાસી મેટ્રમાં આવી લાગ્યા અને રસ્તો બરાબર ખબર ન હોવાથી અંધારાને લીધે તેઓની કુંબાલે જવા જર્મનોએ દરસ્ત ધાધું નહી. પાછો લડાઈમાં પણ નવદીક ૨૦૦૦ ફ્રેન્ચો બંદીવાન પડ્યાયા.

આજે વખતેની આગળ લીસેનબર્ગમાં જેમ થયું તેમ થયું. ફ્રેન્ચો પોતાના હથિવાર છોડી બેદરકાર પડ્યા હતા. કોઈ મુતું હતું; કોઈ મેવાનાં વાજ્યો; કોઈ શાસ્ત્રો કરતું હતું. એવામાં પ્રશિયનોની એક તોપનો અવાજ આવ્યો. એ સાંભળતાં જ બનતી તપાસ થઈ અને તરત માલમ પડ્યું કે જે ટેકડી ફ્રેન્ચો લશ્કર સીચાલુંની ટેકડી ઉપર જવા છોડી ગયું ત્યાંહાં પ્રશિયનોએ તોપો ગોઠવી હતી. એક પળવારમાં સર્વ તૈયારીઓ ફ્રેન્ચોએ કરી નાખી અને સદ્ એવી લશ્કર તેવાર ઉભું; પણ પોતાની આટલી ઉચાઈ છતાં તેઓ ધણા જ ગેરફાયદામાં હતા. કારણ તેઓને બચાવવાને ક્યાં ગ્રાડ હતાં નહી. પણ પ્રશિયનો નીચે ઉભા રહી ગોળીઓ મારતા અને દુરમનોનો દાર્જોળો રત કરવા ગિચ્ચ જંગલે બરાઈ જતા. આવી કિમતની લડાઈથી વગર ધાર્તીએ જર્મની લડ્યા અને દુરમનોનું મિથમાર લશ્કર જમીનદોસ્ત થયું ચાલ્યું. આટલું છતાં ફ્રેન્ચો બાહાદુરીથી લડ્યા અને હજુજ જોઈયે તેટલી વાર લડતે; પણ જ્યારે જોડું કે જર્મનીનું લશ્કર તો દર ધડી દેવાની માફક ગેબી વધતું જ બન્યું ત્યારે તેઓએ જીવની આશા છોડી અને નાસ ભાગમાં પડ્યા. જ્યારે ફ્રેન્ચો આસપાસનાં ગામ-ડાંઓમાંથી નાસવા લાગ્યા ત્યારે લોકોનો દેખાવ કમકમાટ બરેજો હતો. ગિચ્ચ જંગલોની અંદર ગામડાનાં રહેવાથી દિવાનાની માફક આદિથી તહિ દોડતાં અને પોતાનાં કુટુંબ, સગાં વહાલાં તથા દોસ્તોને નામની ફાંક

મુકતાં. ફ્રિંક ચેહેરા વાળી માતાઓ પોતાના નિર્દોષ બાલકો સાથે કલાપીટ કરતી. ધોરવાથી થવા આવેલા લથડતા છુદાઓ મગગીનીમાં ગિરફતાર થઈ બિમાલમ ભટકતા. ધણીઓ પોતાની નાનૂક અપખાઓને દિત્તાસો અને મદદ આપવા બાવરા બની હિંડતા. ન્હાના ન્હાના બાળકો નિર્દોષપણમાં, ધડીમાં રડતાં, ધડીમાં હસતાં, પારકાને દોસ્ત કરવા જાણે અધીરાં, માથાપ વગર અણજાણાને માથાપ કરવા ખંતી દિસતાં હતાં. આવા દુઃખ ભરેલા નાસબાગનો અરે ચિતાર ચિતરાઈ થકાતો નથી. તે જોતાંજ આંખોમાં તંબર આવે. તે ધ્યાનમાં લેતાંજ કંઠમાં કંઠલું હેડાંમાથી આંગડું ટપકે.

ફ્રેન્ચોની હારની પેરિસમાં પોહોચેલી ખબર.

ઉપરાસાપરી હાર નીપજવાથી નેપોલિયન પોતે ધભરાટમાં પડયો. તેનું મેટ્રક આગળનું સુખ્ય લશ્કર ગંભીર ચેહેરા સાથે ચુપ થઈ સર્વ નાસિપાસીનાં હેવાલો સંભળવા લાગ્યું. શાહાએ તારીખ ૭ મી આગસ્ટે પેરિસમાં જૂદા જૂદા પાંચ તાર મોકલ્યા. તેમાંનાં ચેહેલા તારમાં જાણીતું કે મેકમેહોન સાથે મારે સંબંધ ચાલતો અટકી પડયોછે તેથી મને ગઈકાલની તે તરફની ખબર મળી નથી. જનરલ એઈલિ મને જાહેર કરેછે કે દુરુમનની મોટી ફોજની સામે મેકમેહોને હાર પામી પશુ સાચા હાલતેમો તેનું પચર પાછું કંઈ છે. સાર નદીની બિજ બાજુએ બેપોરનાં આગળ લડાઈ સર થઈ તેમાં કંઈ જાણવા જોગ પરિણામ નીપજ્યું નથી. પણ દુરુમનનું લશ્કર વખતે વધતું જવાથી આપણા લશ્કરનાં એક બાગે ટેકડીને મથાળે જાવણી કાઢીછે. રાત ધણી એકાંત ગઈ. હું પોતે એ જગ્યાની વચ્ચે વચમાં જઈ મુકામ પકડું છું.

ફોરમેકની લડાઈને માટે શાહા બિજ તારમાં જાણવેછે કે માત્ર ફોસાઈની ટુકડી સમિત હતી. બિજ સરદારોની મદદ હતી નહી. સાંજનાં પાંચ વાગે મુશિયનો હાર ઉપર આવી પાછા ફરવાની તૈયારી ઉપર હતા તેવામાં તેઓનું લશ્કર વધતું ચાલ્યું ને ઉપરથી ફોસાઈને પાછું હલવાની ફરજ પડી; અને ને શિપાઈઓ છુટા પડી ગયા હતા તે જરા વારમાં મેટ્રક આગળ પાછા એકઠા થયકાછે. ઉઅથેની લડાઈને વાસ્તે શાહ જાણવેછે કે મુશિયનો પાસે આએ વખતે મિનેલિયર હતી નેથી ફ્રેન્ચોને ધણું નુકશાન થયું; પણ એ વાત માન્યામાં આવે એવી નથી. ત્રીજ તથા બાકીના તારમાં તે જાણવેછે કે ખાદા કરથેનો સર્વ સમાધાન ઉતરશે. તે પેરિસ અને રાન્સનાં સંકેતે દેશહિતકારીપણું જાળવી રાખવાની મનખૂત બલામણુ કરેછે.

ફ્રેન્ચ લશ્કરમાં ફરીઆદનાં પોકાર.

ને વખતે ફોરમેકની લડાઈ થતી હતી તે વખતે ફ્રેન્ચ લશ્કર એક અવાજે પોકારતું અને કોઈ એવા સરદાર આપો કે જેનામાં અમારો હૃદયમાર હોય. આએ અવાજ શું શિપાઈ; શું અમલદાર કે શું તમામ લશ્કરમાંથી એક વેળા બીજાતો. તેઓ પોકારતા કે દુરુમનનાં બાળી નાખતાં આતશનાં વનમાં પોતાની કેમ લઈ જવું તે એક હલકામાં હલકો અંજાણી થઈછે. મુશિયનોની આગળ ગિરમજબ વેલુંછે જેના તેઓ પુરતો આસરો લેછે. તેઓના પનો તથા બંકુનો જનનો લેનારો મારો આપણુ વગર બચાવનાઓ ઉપર પડેછે અને તે આપણે ધીરજથી ખમિયે છિયે. માર્શલ મેકમેહોને શાહાને એ બધાંકાર પણ દુરુમનની સત્તામતી જાળવનાર જંગલો બાળી નાખવા પરવાનગી માગી. પણ શાહા દયા લાગ્યો અને ના કહેવાડું કે માણુસાઈને ખાતર એવા જંગલોમાં ઉગી રહેલાં ઝોડો ખરાબ નહીં કરવાં. ત્યારે માણુસાઈ જાળવવા ખાતરજ વીસેનખર્ચ આગળ આપણું લશ્કર કચડાઈગયું. શાહની માણુસાઈને ખાતરજ આપણા દશ હજાર પ્યારા જન ધડીમાં ઉડી ગયા. એની ધણું સાથે કે ઝાડીઓ તમે ભરાઈ મુશિયનોને જેમ મરણ પડે તેમ રસ્તાખેજ ઉડાવે અને અમે તેઓનાં કળા કૌશલ્ય અને દારૂ જાનાં શરમ ભરેલા ભોગ થઈ પડયે. આવા રસ્તા ત્યારે દાખલા આ બધાંકાર લડાઈમાં ખનવાછે પણ તેમાંનો આ કોઈ અમે જાણીએ છીએ. આવી રીતની ફરીઆદ ફ્રેન્ચનાં લશ્કર હતી અને તે વિષે કોણ કહી શકશે કે તે

જર્મનોની સારી કલાવત.

ઉપરનું અંત

ફ્રેન્ચોની પેશદી અને જર્મનોની સારી કલાવત, પુરતી વિષે એક ફ્રેન્ચ સરદાર પોતે કે હેયુનોથી તે પીસચી રુન્ડે શિપાઈઓ લઈ એક મુશિયનોની એક પાયદળ અટકાવી અને કંઈક અવાજે ને ચુહડની માફક એક ફ્રેન્ચ શિપાઈ સારખ હતા તે જર્મનો વિષે જાણ્યાં આગતજે ત્યાંહાં ફોસાઈ રાખીછે. પોતે સર

જર્મનીનાં શાહાબુદ્દીનો મરણની ખોટી અફવા.

ધૂંડ ઉપર આવેલા ફ્રેન્ચોનું પૂર્વે સત્તાનાશ વાળવા સાથે એકાએક એવી અચર ફેલાઈ કે ખુશિયનોએ મોટી હાર આપી. રાત્ર ઉલિયમનો છોકરો પકડાઈ ગયો. તેને ફ્રેન્ચનાં શાહા આગળ પકડી લાવતાં તેણે પોતાને હાથે શરમનો માર્યો પોતાના મળજમાં ગોળી મારી; અને તે મરણ પામ્યો. આએ અચર વિજળી મિશ્રાળ પંથરાઈ ગઈ; અને ફ્રેન્ચનાં ઉદ્ધેરાયલા મળજોનો કશો પારજ રહ્યો નહી.

આવી અફવાથી નાણા સંબંધી હાલતમાં થોડા વારમાં મોહોટા ફેરફાર થઈ ગયો. દલાણ પોતાની ટોની ઉતારી ખુશહાલીથી હવામાં ફેરવવા લાગ્યા અને રસ્તા ઉપર એટલી મોટી ભીડ થઈ કે ગાડી થોડા ચાલતા બંધ પડી ગયા. એક પળવારમાં દરએક બારીએ વાવડા ઉડવા લાગ્યા, જે લોકો આએ અફવા બાબે જરાખી શક લાવી પૂછતા હતા તેઓને સર્વ લોકો તુચ્છકારી કાઢાડતા. વળી ફેટલાક આ અફવાને ખોટી પાડવા જતાં પોતાનાં જાનની એટલી ધાર્તીમાં આવી પડ્યા હતા કે તરત લોકોનાં મારથી બચવા નાસી આસપાસનાં ઘરમાં ભરાઈ જવું પડતું હતું. નજીક બે કલાક સુધી આવી ખોટી ખુશહાલીમાં ભરી રહેવા પછી અપર લોકોને માલમ પડ્યું કે એ અફવા ખોટી છે અને માત્ર નાણાની બજારમાં ફેરફાર થયો સાથે તરફથી એવી બમ ઉરાડવામાં આવી છે. લોકો તરત ઉદ્ધેરાયનાં અને નાણાવટીએ ઉપર વેર લેવા જહનુનથી દોડ્યા. સર્વ નાણાવટીની જગ્યાએ જરા વારમાં ઉજડ થઈ પડી. તરત બધા વાવડા બારીઓથી ઉતારી લીધા. બેગા થયેલા લોકોની પ્રધાન ટોલીનાં વડા એલીવીએએ ખાતરી કીધી કે એ અફવા ખોટી છે અને એવી ખોટી અફવા ઉરાડનારાઓને પકડવામાં આવ્યા છે. આવી અચરથી લોકો જરા નરમ પડ્યા; પણ લોકોનાં ઉદ્ધેરાયલાં મન શાંત થયાં નહી. લોકો બાપોકારથી એક અવાજે બોલવા લાગ્યા કે રાજદરબારી કામકાજમાં તદન નવાજ ફેરફાર થયો જોઇએ. ઘણાક તુચ્છની માણસોને પકડવામાં આવ્યા. બે ત્રણ દહાડામાં પ્રજાસચાક ટોલીનાં સભાસદોમાંથી ૧૭ નાયબો, જેઓમાં મોસીઉ જ્યુલ્સ ફાવ, એ અને પિકાર્ડ એઓની સહી સુધાનું એક જહનુનમાં છપાઈ જેની મારફતે પેરિસનાં તમામ રહેવાશીઓને એકદમ હથિયાર બાંધી તૈયાર થવાનો હુકમ થયો. વધારે ધા-

મકુમ મચી રહી, શહેરનાં મુખ્ય બાગો ઉપર લોકો એકાં થવા લાગ્યા. પોલીસનાં શિપાઇઓ તેઓને મારી હલાવવા લાગ્યા. શેનેટમાં તથા ધારા સંબંધી કોન્સિલમાં તરેહવાર ગોઠવણો કરવાની બજા થવા લાગી. ધારા સંબંધી વહિવટ સંધાવનારી સભાના એક સભાસદ એવી દરખાસત કીધી કે જનરલ થોપુને પ્રધાન ટોળીનાં વડા ઉડવવા અને જ્યુલ્સ ફાવ એવી એલતેમાં કે શહેરનાં બચાવને માટે એક કમીટી ઉભી કરવી આએ વખતે જહનુની થયેલી મોસીઉ એલીવીએની ટોળી બાગી. એ પ્રધાન ટોળીની મરજી ઉપરાંત કે લડાઈ ઉઠી ઉભી કીધી હતી પણ અબાગ્યા ક્રાન્સ સંબંધે તે પણ જનસીબ થઈ પડી અને સાંમી લોકોનાં કપકામ આવી પડી.

જ્યુલ્સ ફાવે તરત જહનુર કીધું કે પેરિસમાં અને બિજા દીપાર્મેન્ટ વાળાઓમાં નેશનલ ગાર્ડ્સ એકદમ ઉભા કરવા જોઇએ તે સાથે લશ્કરી સર્વ ગોઠવણો કરી રાખવી જોઇએ. વળી શાહા લશ્કરી સરદારી બોગવવાને અશક્ત છે તેટલા સાથે લશ્કરી સરદારી છોડી દેવી જોઇએ અને દેશનાં બચાવની સર્વ ગોઠવણ ધારા સંબંધી ટોળીએ પુરવી જોઇએ. કૌંટ કેરાત્રીએ જહનુર કીધું કે શાહાને તત્ત ઉપરથી ઉઠાડી દેવા જોઇએ, એ ઉપરથી અતિધણી ધબરાટ મચી રહ્યો. સભાસદો એકબિજા સામું પુરે છુટ્ટી બોલવા લાગ્યા. બોલતા બોલતા ગાળા ગાળી ઉપર આવી ગયા અને હાથોહાથ થઈ એકબિજા સાથે જંગલી જનવરનાં મિશ્રાલ મરાવા લાગ્યા. એ એક સમયે શેહેનશાહાતની સામે બોલેલા શાહાની સંધામતી માત્ર લશ્કરી કંતેહ મોટી કંતેહ ઉપર ટકી રહી હતી. માટે તેવી કંતેહ પોતાને મુખ્યારકે એકે

બરલીનમાં ખુ

પેલી તરફ બરલીન શહે ગડબડ હતી નહી; પણ તે જહનુર તરેહની હતી. ત્યજળતા હતા, ત્યાંહાં લોકો એક ફ્રેન્ચ બંધવાને ધખાનીનાં ભૂદા ભૂદા શહે નહી ધારેલી સુદતમાં રાજ જોડી ઉચાધવી બાહાદુર અને કલાકોશ

પ્રકરણ ૪ થું.

શાંલ બાઝેન— પર્સિપરી મેળવેલી જિતથી જર્મનોનાં મગજ ઉપર અસર—માર્શલ મેકમેલોનનાં લશ્કરની હાલત—જર્મનો પરિત્રસ્તરક વાં અને જર્મનો જૂલાં શેફેરો હાથ કીધાં—શેફનશાહા ઉલિપખનો કેન્સ લોકો ઉપર હંદરો—મેટરનાં કિદલા આગળ લડાઈ—વીમ્બરગીલની લડાઈ—એલેસાટની લડાઈ—જર્મનો છુંગલ-ક તરકે ક્રેડા.

માર્શલ બાઝેન.

ી શાહદત ઉપરથી, જર્માન-
યા મુખરેલા અને પ્રસિદ્ધ
યવી લડાઈઓથી ધણીક
ફેનશાહ, જે અમલદાર,
દેશનો ખ્યાલ પોતાના
જહનુન દાખી નાખી
અપરદાર, નેટલો થ-
યંકાર લડાઈની વખતે
વાય તે પોતાના
ન જોઈ
-રે હાલતી હુરોપની લડાઈમાં નજરે પડેછે. જોકે શે-
હનશાહ નેપોલિયન એક સરમમાં સરસ રાજદરખારી
તરીકે નજદીક વીસ વર્ષ મુન્દી આખાં હુરોપનાં ઘોડાઓને
પોતાની કળા કુશળ અને અપરદારીની મજબૂત લગા-
મથી અમલમાં રાખી થકયો તોપણ લડાઈમાં જોહોળાં
મિદાનમાં તેનાં હાથમાં પકડેલી ઓસ્તવાર લગામ છુટી
ગઈ. પોતે જર્મીન ઉપર ટુટી પડયો અને તદ્દ કચ્ચાર્ધ
નહી જાઉં એવો વિચાર કરી પોતાનું કામ ખીજને સોંપી
મુલામત જમ્યા ઉપર જઈ ઉભો. એક સંકટને વખતે
એક જોહોલા લશ્કરની સરદારી ભોગવવાને પોતે થ-
કિતવાન નથી એવું ધારી શાહે તરત લશ્કરનું ઉપરીપણું

